

I gamle fotefar

ØYER OG TRETTEN HISTORIELAG 1996

ØYER OG TRETEN
HISTORIELAG

I gamle fotefar

Redaksjon:

Ola T. Rybakken

Johan Kraabøl

Lars Holmen

Marit Rusten Fintoft

ØYER OG TRETEN HISTORIELAG

1996

Dale-Gudbrands Trykkeri a.s, Tretten.
ISBN 82-7275-096-1

Innhold

Noen ord fyrst	5
UNDERVISNING	7
Ola T. Rybakken: Øiers folkeskole i 1890-åra	7
Ola T. Rybakken: Arbeidsskolen for jenter 1938–1941	17
ARBEIDSLIV	19
Reidar Johannessen: Vegbygging i Sørbygda for 50 år siden	19
Johan Kraabøl: Øyer Torvfabrikk	21
Brit Ida Berg Hansen: Den første traktoren på Hauga	26
BARNDOM MINNES	29
Anita Smestad: Fra Øyer prestegård i 1930-åra	29
Brit Ida Berg Hansen: Om skoleveien fra Hauga	36
Marit Rusten Fintoft: En tur med «skuletoget» og andre minner ...	39
OPPVEKST I ETTERKRIGSTIDA	41
Marit Rusten Fintoft: «Tidt eg minnest ein gamal gard ...»	41
Arne Finborud: Ein utkant i utkanten	49
Liv Halstenstad: Dulven skole – en fin vokse plass	56
EMNER AV ULIKT INNHOLD	66
Cato Belsvik: Fra arbeiderbevegelsen i Øyer og Tretten	66
Ola T. Rybakken: Glotten i Baklia og folket som budde der	73
Ola T. Rybakken: «Og så ein liten kaffetår»	77
Ola T. Rybakken: Verdsleg bruk av korsteiknet før i tida	80
Boksal	83

Forsidebildet:

Gardsplassen på Flatstulen. Her var det skule for Baklia fram til år 1900 da Vestlund skule var ferdig. Skulen heldt til i andre høgda i den store bygningen.

Småjenta i grindsleet heiter Berit Hallberg, og det er faren, Åge Hallberg, Oslo, som tok bildet i 1952. Familien leigde feriehus i Flatstulen i fleire år. Bildet er utlånt av Palma Flatstulen.

Noen ord fyrst ...

Enda ein gong har det lykkast å samle nok stoff til eit årshefte – det niande i rekkja. Det er eit stort spørsmål kvar gong: får vi til eit hefte i år også? Og det gjorde vi – her er resultatet.

Stoffet i år er av ulikt slag. Ein nokså stor del av det er frå tida etter siste krig, ei tid som var nokså mye annleis enn ho er nå på tampen av hundreåret. Derfor er ho vel verdt å ta vare på. Men det er sjølvsagt mye meir å fortelja frå desse fyrste 15–20 åra etter frigjeringa. Vi håper alle kan finne noe av interesse.

Hjerteleg takk til alle som har gitt bidrag – enten det er tekster eller bilder.

Så har vi alt nå begynt å tenke på neste årshefte. Litt stoff har vi liggjande over, men du er stadig velkomen med bidrag. Er du lite lysten på å skrive sjølv, så kan du snakke med ein i redaksjonen. Da kan du *fortelja*, og så kan vi skrive.

Helsing frå oss i redaksjonen

Undervisning

Ola T. Rybakken:

Øiers folkeskole i 1890-åra

I årsheftet for 1994 stod det ein fyldig artikkel om Øyer lærarlag si historie. Laget kunne det året feire 100-årsjubileum. I same heftet stod det og ei stor omtale av Johannes Arnesen – den kjende skulepioneren frå Øyer.

I denne artikkelen er det også ein del om lærarane i Øyer for eitt hundre år sia, men etter som mye av stoffet byggjer på skulestyremeldingar frå den tida, handlar det også om skulane generelt. I tiåret 1891–1900 var soknepresten, Ola Ulsten, formann i skulestyret i seks år, Ole T. Gillebo hadde ombodet i to år og Chr. O. Mageli dei to siste.

Da hadde omgangsskolen tent ut –

I 1861 reiste ein amerikansk teiknar og forfattar, J. Ross Browne, opp gjennom Gudbrandsdalen. I ei bok han skreiv – som på norsk heitte «Med hest og karjol» – fortel han levande frå turen. Der kjem han også inn på skulestellet her i landet, der det millom anna heiter: «Opplysningen har de senere år gjort store fremskritt i Norge, takket være det utmerkete skolevesen i hele landet. - - - Den oppvoksende generasjon vil ikke på noen måte bli akterutseilt når det gjelder boklig lærdom og åndelig utrustning.» Det var rosande ord frå ein utlending. Den norske almueskolen hadde til da berre vore omgangsskule på landsbygda.

Etter skulelova av 1860 skulle kvar grend med minst 30 barn i skulepliktig alder ha eigen fast skule. Tida med omgangsskule var over, men overgangen

var ikkje så enkel for dei som hadde ansvar for skulestellet. I 1896 skreiv skulestyret at «Skolelovens Gjennomførelse har havt sine Vanskeligheder. De forøgede udgifter under før trykkede Forhold har skabt Betænkigheder, og Bygdens vidstrakte Beliggenhed, med tildels besværlig Skolevei, har vanskeliggjort en Inndeling i større Kredse med fullstendig Klassedeling.»

Men skulestyret var glad for at herredsstyret alltid «med Beredvillighed har bevilget hvad Skolestyret har fundet Grund til at kræve.» Det kan nemnast at det i 10-årsbolken vart brukt over 25.000 kr til nye skulehus. Om det var mange pengar den tida? Årleg utlegg til administrasjon i skulestyret var 15 kr året – 150 kr på ti år.

Store skulekrinsar, små skulehus

I 1890-åra var det mange, men små skulehus i Øyer – 12 i alt. Øyer og Tretten had-

de seks skular kvar. Litt om den einskilde skule kjem her:

Sørbygda hadde to skular. Den eine var Birkelund som låg der vi i dag har målområdet til Hafjell. Det var skulehus i 1. etasje, med 1 klasserom som hadde plass til 35 elevar. Og det var lærarbustad i same huset med 2 rom, kjøkken og kvistrom. (Lisbet Kaldor kjøpte seinare huset, og det vart til Toftebu som ligg like sør for garden Kaldhol.)

Den andre skulen i Sørbygda var på Ilhaugen. Frå 1891 var det berre småskule der, og han heldt til i eit hus som hørde garden til.

Lisgrenda hadde skule på Jutulstad. Her også var det småskule i hus som hørde garden til.

Midtbygda hadde skulen sin i Klokkargarden. Han heldt til i den bygningen som framleis står der, og i den var det både klasserom og lærarbustad. Klasseromma var mørke og for små sett i forhold til elevtalet i krinsen. Til skulen hørte også lærarjord.

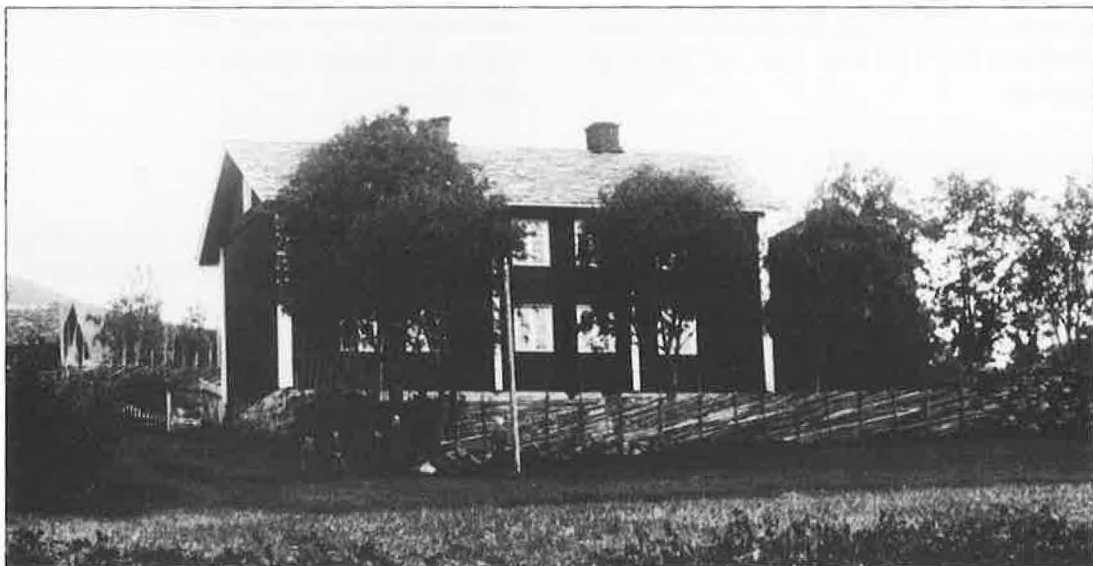
For Nordbygda var skulen i Bekken. Skulehuset hadde frå fyrst av berre ein etasje. Ved ombygging i 1896 fekk det to etasjer med plass til sløyd og småskule. Det fekk også større lærarbustad. Huset stod til for 10–15 år sidan, da det vart rivi for vegutviding.

Baklia hadde skule på Flatstulen. Han heldt til i 2. etasje i søre bygningen på garden. Baklia var den lengste skulekrinsen i Øyer – heilt frå Svarverud og nordover til Rognstad. Flatstulen låg så omlag midt i

Ilhaugen skole.

I «Bygdabok for Øyer» b. 4 står det slik: «Ved det leitet det laut bli slutt med omgangsskula, sette «skoleholderen» i Sørbygda, Even Berg, opp ein stugubygning med ei gild skulstugu ti på Ilhauga, eit bruk han hadde kjøft i 1857. Der hadde Sørbygda skulen sin til 1891 og småskule mye lenger.»

Øyer klokkergard i 1894.

Klassebilde frå Bekken skule ved hundreårsskiftet.

Lærer Ole Hovde sit lengst til venstre. Lærarinna som står til høgre for han, har det ikkje lukkast å finne namn på. Jenta med prikkete kjole lengst til høgre er Janna Bjørnstadjordet. Til høgre for henne Ragnvald Solheim og bak han Olav Solheim.

krinsen. År 1900 fekk krinsen eigen skule, Vestlund, bygt på tomt som var kjøpt av Smerud.

Sør-Tretten hadde skule på tomt komme unna Solbjørg, der det også vart klokkargard. Her var det skulehus av same slag som på Birkelund i Øyer.

På Tande var det småskule i hus som høyrde garden til. I 1898 fekk krinsen bygd ny skule på tomt unna Tårstad. Det var ein bygning i ein etasje. Han hadde eitt klasserom med plass til 35 elevar og lærarbustad – som på Birkelund. Nyskulen fekk namnet Torsheim – truleg etter namnet på den garden han var komen frå.

Nord-Tretten fekk i 1880-åra skulehus i Engelund. Det var ein bygning i ein etasje med klasserom, kjøken og kammers. Men etter barnetalet i krinsen var skulen for liten. Nytt skulehus vart bygd i år 1900. Det hadde to etasjer med to klasserom og sløydsal. Og det hadde lærarbustad med to rom og kjøken. I andre høgda fekk lærarinna husvære.

Nord-med-lia fekk skule i Vik i 1874. På småbruket var det ein to-etasjes bygning som vart brukt til skulehus. Det vart eitt klasserom, sløydløkal og lærarbustad. Bygningen står ennå.

I Musdal var det to skulekrinsar fram til 1898. Dulven vart skulestad for Musdal alt i 1862 – berre to år etter at den nye skulelova kom, som kravde fast skule. Dette var eit småbruk, og det var den første grenda på Tretten som hadde skulegard.

I Musdalsbaklia var det småskule i Holsteinstad fram til 1898 da det vart bygd nytt skulehus på Dulven – det huset som framleis står der. Det fekk 2 klasserom av

same slag som på Engelund. Da den nye skulen var ferdig, vart dei to skulekrinsane slått saman.

Lærarane

«Sognets skolemester er en meget viktig person i disse landsens distrikter,» skreiv Browne – som er sitert ovanfor. «Det er han som underviser den oppvoksende slekt og får de unge sinn til å spire og avlokke universet dets hemmeligheter. Han blir høyaktet av de enfoldige gamle bonde-menn, skattet og respektert av familiemødre, høvelig beundret og etterstrebt av de unge piker – og fryktet av guttunger i nabolaget. Han ytrer seg på ukjente tunge-mål, han fordyper seg i dunkle vitenskaper, og hans åsyn er preget av tyngende lærdom. - - - Ennvidere underviser han i lesning, skrivning og regning, og lar sin kjepp danse på de ungdommelige sete for forstanden.»

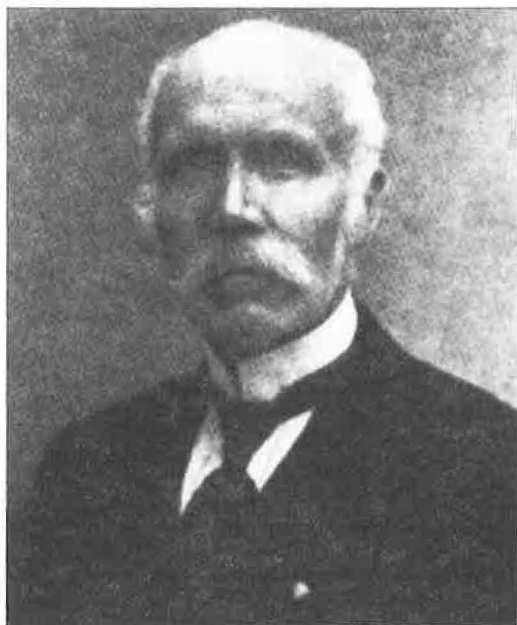
Alle lærarane som var fast tilsette ved Øyerskulane på slutten av 1800-talet, hadde utdanninga si frå seminar eller lærarskule. Dette går fram i presentasjonen av lærarane som kjem her:

Jan Nikolai Arnesen var født i Øyer i 1849. Far hans var Johannes Arnesen som er nemnt i innleiinga. Jan tok eksamen ved Hamar Seminar i 1869 og vart same året tilset som lærar i Øyer. Han tok over som kyrkjesongar i Øyer etter faren frå nyttår 1891. Han døydde i 1904 – 55 år gammal.

Erland P. Fossberg var frå Lom, født i 1852. Han også hadde utdanninga si frå Hamar Seminar og tok eksamen der i 1872. To år seinare vart han tilset ved Klokkargarden på Tretten og vart da også kyrkjesongar i Tretten kyrkje. Desse stil-lingane hadde han til han døydde i 1920.

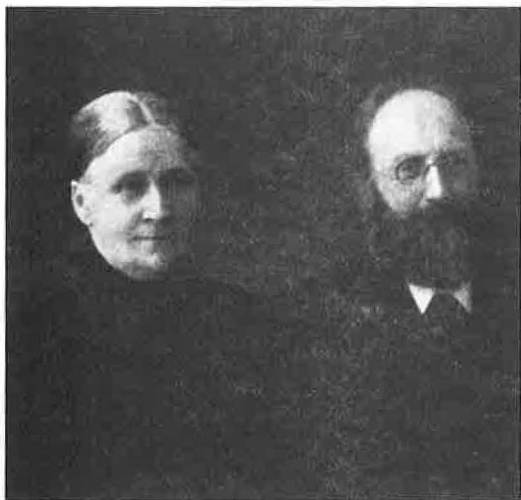

Jan Nikolai Arnesen.

Gudbrand K. Nordtorp.

Gudbrand K. Nordtorp var født i Øystre Slidre i 1851. Frå han var 20 år hadde han vore lærar i Valdres. Læruddanninga si fekk han på Lands Lærerskole. Etter eksamen der i 1877, fekk han den ledige lærarposten «ved Musdals tvende Skolekredse i Trøtten» – som det stod i stillingsannonsen – eit arbeid som kom til å vare i 44 år. Han gjekk av med pensjon i 1921 og døydde ti år seinare.

*Erland P. Fossberg
og kona Jørgine.*

Ole A. Hovde var født på Søre Hovde i Musdal i året 1857. Også han fekk utdanninga si på Hamar Seminar med eksamen i 1880. Han vart lærar i over 40 år – det meste av tida ved Bekken skule. Attåt var han gardbrukar på farsgarden i Musdal. Hovde døydde i 1951, 94 år gammal. Han fekk eit vakkert ettermæle: «– sogemann og folkelærar for heile Øyer» – skreiv Tor Ile om han – «Hovde er den tå sambygdingom mine som har ytt mest åt bygdaboken.»

Laurits L. Skjelkvale var født i Skjåk i 1861. Han også hadde utdanninga si frå Hamar Seminar; han gjekk ut derifrå i 1884. Året etter vart han tilset som lærar ved Birkelund skule i Sørbygda. Han kjøpte småbruket Myromsstugua og skapte seg ein vakker heim der. Bruket ligg like sør for målområdet i Hafjell. Han døydde i 1948.

Johannes O. Hjelmstad var født på Hjelmstad i Tretten i året 1853. Som 22-åring tok

han eksamen ved seminaret på Hamar. Etter å ha vore lærar utanbygds i mange år, vart han fast tilset i heimbygda frå 1887. Han var lærar ved fleire skular i kommunen. Han overtok farsgarden Hjelmstad, men selde han til syster si og mannen hennes. I staden tok han att det vesle bruket Steinsåker som han sette i stand. Han virka da også som jordbrukar ved sida av lærargjeringa – ein nokså vanleg kombinasjon den gongen. Han slutta som lærar i 1922 og døydde i 1940.

*Lærar Laurits Skjelkvale og kona, Anna, f. Ile.
Da bildet var tatt var Skjelkvale truleg
70–75 år gammal.*

Johannes O. Hjelmstad.

Kristian J. Bjørnstad.

Kristian J. Bjørnstad, var født i 1867 i nere Bjørnstad på Tretten. Han – som så mange andre – gikk på Hamar Seminar der han tok eksamen i 1889. Året etter vart han fast tilset i kommunen. Frå 1905 til 1928 var han lærar ved Klokkargarden skule i Øyer og kyrkjesongar ved hovudkyrkja.

Martin Haugen var født i 1869. Tjuge år gammal tok han eksamen ved Klæbo Seminar og vart fast tilset som lærar i Øyer frå 1894, og han vart her til sommaren 1900.

Anne Aas var født i 1875 og tok eksamen ved Elverum Seminar i 1895. Same året vart ho tilset som «lærerinde» – som det heitte da – ved Flatstulen skule i Baklia.

Gunda Enge var frå Enge på Nord-Tretten der ho var født i 1864. Ho hadde «Høiere Lærerinde-examen» frå Kristiania i 1887 og tok til i folkeskulen fire år seinare. I 1894 kom ho attende til heimbygda og fekk fast lærarstilling.

I tillegg til desse fast tilsette som alt er nemnt, var fleire lærarar innom skulane i Øyer og Tretten i åra 1890–1900. Noen for eit år eller to, men dei fleste berre for stuttare tid som vikarar. Her nemnt berre med namn: Alvhilde Owren, M. Ødegaarden, Inga Hovden, Johan Vedum, Emil Berge, Johan Vulff, Anna Haave, Johs. Arnesen, Marit Tagestad, Ingeborg Elstad, Martin Bernhoft og Johannes Nordli.

Lærarløn og godtgjersle

Den tida – som i dag – var det ulik løn for ulikt arbeid og ansiennitet. I femårsmeldinga 1891–1895 går det fram at utanom løna hadde fem av lærarane «fri Bolig og Lærerjord». Millom desse var kyrkjesongarane Arnesen og Fossberg som saman med Skjelkvale og Hovde hadde ei årsløn på kr 673. I tillegg hadde Arnesen 140 kr og Fossberg 100 kr i året for klokkararbeidet. Lærar Nordtorp hadde høgaste årsløna – 724 kr attåt fri bustad og «lærerjord». Andre årsløner varierte frå 374 kr til 639 kr. Berre ein av desse hadde fri lærarbustad med jord. Dei andre eigde eller leigde bustad og fekk derfor ei godtgjering som var kalla «Afsavns godtgjørelse». Ho var frå 40 til 50 kr i året.

I den andre femårsmeldinga – frå 1869 til 1900 – kan ein sjå at dei eldste lærarane da hadde ei samla årsløn på kr 725 – utrekna etter ei vekeløn på kr 17,50 og eit alderstillegg på 200 kr og fritt hus. Tillegget for dei to kyrkjesongarane var da komme opp i 250 kr i året, og nå like mye for båe.

Oier Herredskjøre

a'holbt Møde den 19. August. Fe-
gende behandledes:

— Forslag fra Skolestyret om ud-
videlse af Skoletiden med 30 Timer
aarlig i Vestlund, Bilk og Thorsheim,
idet Haandgjerning var besluttet indført
ved samtlige Bygdens Folkeskoler. Be-
sluttedes tilbageendt Skolestyret med
Anmodning om nærmere Forklaring
om Grunden for den foreslaaede Ud-
videlse.

— Lønnen til Lærerinderne for
Haandgjerningsundervisningen fastsattes
til Kr. 18.00 pr. Uge a 36 Timer.

— Indstilledes til Præmie og Præ-
mieaan.

*Som ein kan sjå, var timeløna til handarbeids-
lærarinner da kome opp i 50 øre – 18 kr for
veka (36 timar).*

Likestilling

Av dei 12 lærarane var 10 fast tilsette – og
to av dei var kvinner – lærarinner. Alle
hadde fri bustad, berre ikkje lærarinnene.
Den eldste lærarinna hadde da ei vekeløn
på 14 kr – kr 3,50 mindre enn lærarane. Ho
hadde derimot lengste undervisningstida i
året av alle – 36 veker. Dei andre hadde
berre 25 til 30 veker. I samla årsløn hadde
ho 564 kr – medrekna eit alderstillegg på
60 kr. Samanlikna med lærarane på same
alder, måtte lærarinna arbeide 6 veker
lenger i året. Likevel hadde læraren 160 kr
meir i årsløn og fri bustad. Det skulle gå
bortimot 100 år før likestillingslova var på
plass.

Om skuletid, elevtal, fråver, flid og åtferd

I tida frå 1891 til 1895 vart det undervist i
12 veker i året i 22 klasser slik kravet var

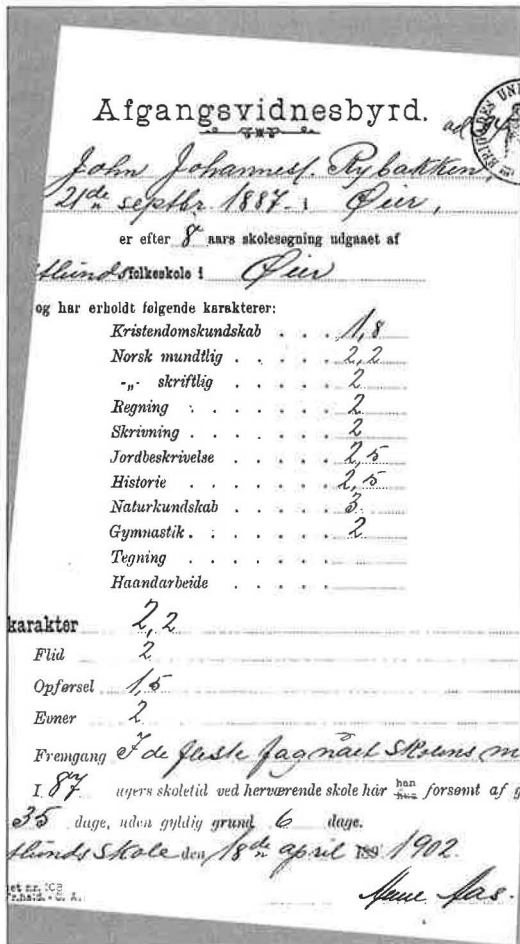
etter skulelova. Dei andre fire klassene –
som var småskuleklasser – hadde berre 10
veker. I den andre femårsbolken heiter det
i skulestyremeldinga at undervisningstida
for storskulen er auka til 15 veker, «og
maa derfor siges at være tilfredstillende».
For småskulen var det ikkje på langt nær
så bra – «da disse kun har en Klasse, og
denne paa grund af Kredsens lange
Afstand fra hverandre der hører til samme
Skolepost, maa møde hver dag den ene
uge, og ingen Undervisning faa den næste.»
Etter skulelova frå 1896 skulle folke-
skulen på landet ha denne ordninga: Avd.
1: for 7-, 8- og 9-åringar – småskulen: 12
veker a 30 timar. Avd. 2: 10–13-åringar –
storskulen: 12 veker a 36 timar.

Høgaste elevtalet var i 1893 med 644, og
det lågaste var tre år seinare med 571 ele-
var. Dette hadde med inn- og utflytting av
anleggsfolk under jernbanebygginga å gje-
ra. Somme hadde kone og barn med. Var
borna i skulepliktig alder, skulle dei som
andre ta del i skulearbeidet. Det vart nok så
som så med det, ser det ut til - -.

Om skulefråveret heiter det: «Den stær-
ke Stigning af Forsømmelser fra 1892
skyldes for en væsentlig Del Jernbanear-
beidet, i det ikke saa faa Jernbanearbeide-
res Børn er optaget som Elever, men kun
daarlig har søkt Skolen, ligesom Arbeidet i
det hele har virket forstyrrende paa Skole-
søgningen.» Skulefråveret for heile 10-års-
perioden var 7,8 %, men berre 4,3 % med
gyldig grunn. For året 1893 var gyldig frå-
ver 10,6 % og ugyldig 5 %, og tre år seinare
var tala 6,7 og 3,4 % . Rundt rekna halv-
parten av fråveret var ugyldig.

I ei melding heiter det at «Skolesøgnin-
gen i de fleste Kredse har været jevnt god,
i enkelte endog udmerket. Det samme kan
siges om Disiplinen, ligesom der som
Regel ikke er nogen Grund til at klage over
Flid og Opmerksomhed.» Meldinga sluttar

Afgangsvitnesbyrd frå 1902,
underskrive av Anne Aas.
8 års skulegang = 87 veker.

I snitt var skuleåret på snautt 11 veker.

slik: «Legemlig Refselse har ikke været anvendt. Bøder ikke ilagt.»

Skulefag og lærebøker

Det viktigaste skulefaget var kristendoms-kunnskap – sjølv grunnmuren – det som heile skulen var tufta på. Slik har det vore heilt opp til vår tid. Lesing, skrivning – ja, song også – var frå fyrst av rekna som viktige «hjelpfag» til kristendomsfaget.

I undervisningsplana for folkeskulen i 1890-åra, ser ein at kristendomsfaget framleis var det viktigaste – med 7–8 timar i veka i alle klasser. Omlag 23 % av heile undervisningstida gjekk med til kristendoms-kunnskap. Lærebøkene var Luthers lille Katekismus, Klavens' Forklaring og Vogts Bibelhistorie.

Norskfaget var like stort med 8 timar i veka i småskulen og 7 timar for dei eldste klassene. Her var Nordahl Rolfsens Læse-bog for Folkeskolen den viktigaste læreboka.

Regning var det tredje største faget. Nicolaisens Regnebog var lekseboka, og det vart undervist 5 timar i veka i småskulen og 6 timar i dei andre klassene.

Skriving var eige fag, sjølv om det må sjåast på som ein viktig del av norskfaget. Det vart brukt mye tid på skrivning. I småskulen 5 timar i veka, men litt mindre i klassene over. Ein kan seia at faget hadde to mål: å lære å skrive pent – skjønnskrift – var like viktig som å skrive rett. Læreboka som vart brukt, hadde forskrift – engelsk skriveskrift – trykt øverst på kvar side. Resten av sida hadde hjelpelinjer der eleven skulle skrive oppatt etter forteksta. Skrift-læreboka var «Forskrifter» av Heinke og Danielsen.

I samanheng med skrivefaget – skjønnskrift og rettskriving – kan det vera naturleg å ta med litt om skriftspråket elevane måtte lære i den tida. «Rigsmaalet» var det einerådande skriftspråket gjennom det meste av det nittande hundreåret. Mange kjende menn gjekk inn for at landet skulle få eit meir norsk skriftspråk, eit skriftspråk som låg nærare det norske talemålet. Men det vart mye strid.

Meiningane var mange. Enkelte ville ikkje ha endringar i det heile. Andre ville berre «pusse på» riksmålet. Ivar Aasen

gjekk lenger. Han bygde sitt «landsmål» på det norske folkemålet – dialektene. Og i 1885 – under Sverdrup si regjeringstid – vart landsmålet sidestilt med riksmålet. Men gammel vane er vond å vende – landsmålet fekk aldri skikkeleg innpass i store delar av landet. I Øyer skulle det enda gå over tretti år før det var plass for undervisning i nynorsk – ein time eller så i veka for dei eldste klassene.

Enkelte av lærarane i Øyer i 1890-åra var «målmenn». Dei brukte landsmålet privat, men i skularbeidet måtte dei lære elevene «at skrive Rigsmaal».

Mye har endra seg i dei hundre åra som er gått – også skriftspråket. Det gjeld både riksmålet og landsmålet – eller bokmål og nynorsk som det vart heitande i 1929. Eit sitat frå skulemeldinga ved hundreårsskiftet syner det: «Skolens lære- og læsebøger, ligesom elevenes skriftlige arbeider er paa det almindelige bogmaal. Dog benytter lærerne sig ved den muntlige undervisning ikke i liden udstrækning af det almindelige bygdemaal.»

I historie var det gitt undervisning 3 timar i veka i alle klasser. I «jordbeskrivelse» (geografi) og naturkunnskap noe mindre. Lærebøker i historie var «Norges Historie» av S. Petersen og «Verdenshistorie» av G. Storm; og i geografi: Horns «Geografi for Folkeskolen». I naturkunnskap og sunnhetlære heitte læreboka Reuschs No.2.

I song, teikning og gymnastikk var det ingen undervisning i småskulen, og i dei andre klassene fekk dei tre faga berre eit par timar på deling.

Undervisningsmateriell

Alle skulane hadde det «nødtørftige Minimum» av materiell, heiter det i den første 5-årsmeldinga. I tillegg var det kjøpt inn til alle skulane eitt sett bibelske bilder, Dyb-

dals zoologiske bilder og melodier til songar i Nordahl Rolfsens lesebok, 1 og 2. Like eins to sett anatomiske plansjer, eitt sett fysikk-apparat og eitt sett sløydverktøy.

Skal tru om det framleis finst att eitt eller anna av dette gamle undervisningsmateriellet frå dei gamle skulane? I så fall må det få ein verdig plass i dagens moderne skule som synlege minne om skulen som var - - -

Kjelder:

Beretning for Øier Folkeskole for fem-aaret 1891–95 og for femaaret 1896–1900.

Tor Ile: Bygdebok for Øyer, band 4, Skulestellet.

Knut Ingar Hansen: Skolehistorisk oversikt.

Situasjon frå «den gamle skole». Men frå Øyer-skulen meldes det i 1895: «Legemlig refselse har ikke været anvendt. Bøder ikke ilagt.»

Ola T. Rybakken:

Arbeidsskulen for jenter 1938–1941

I det fyrste heftet av «I gamle fotefar» (1988) hadde vi ein artikkel om Øyer arbeidsskule for gutar, «Snickerskulen» som han vart kalla til dagleg. Skulen kom i gang hausten 1934 og heldt fram kvar vinter heilt til krigsvåren 1940. Da vart det brått slutt, og skulen kom ikkje i gang att seinare. Eit tilsvarende arbeidsskule-tilbod for jenter kom fyrst i gang hausten 1938 under namnet Husstellskulen for jenter. Men skulen fekk ikkje noe langt liv – berre 3–4 år. I 1941 vart det slutt – truleg hadde det samanheng med matrasjioneringa.

Fra v. bak: Olaug Sletten, Inger Haug, Agnes Frydenlund, Kirsten Moe, Berit Toft Eriksen, Ragnhild Granskogen, Martha Bleka, Solveig Pålsrud, Mari Fossum, Else Nygård.

Foran fra v.: Ingrid Vikmoen, Sissel Lybek, Ågot Hagen, husstell-lærerinne Åsta Mo Chille, Rønnaug Solberg.

1940-kullet på Tretten heldt på til krigen sette stopp. Lærarinna gret da tyske fly dundra over Aurvoll-skulen, fortel elevane.

Bildet er utlånt av Mari Brubakken. Foto: Alf Formo.

I eit skulestyremøte på Tretten i juni 1938 hadde ei nemnd lagt fram forslag til plan og budsjett for husstellskulen. Forslaget var underteikna av S. Bjørnstad, Emilie Ile og G. Tørrissen.

I plana heiter det at føremålet med skulen er å gje jenter over 15 år opplæring i husstell. Det skal leggjast serleg vekt på «utnyttelsen av bygdens egne produkter, tillavet som almindelig god, kraftig, billig og riktig sammensatt hverdagskost. Like- som der må søkes skapt interesse for et økonomisk og renslig matstell og husstell.»

Skulen skulle halde eit kurs på 12 veker i kvart sokn kvart år. På kurset kunne det vera med 12–16 elevar som var ferdige med folkeskulen. Det var skulestart i oktober med undervisning 7 timar kvar dag, frå kl. 8.30. Laurdag var det 5 timar – fram til kl. 14.00.

Det heiter også i skuleplana at – «Elevene får havresuppe eller melk til sin medbragte formiddagsmat, og dessuten den middag som laves til, og hvortil varene anskaffes for kommunens regning. Husstellskolen for jenter går inn som ledd i Øyer folkeskole, og ledes av skulestyret. Styret velger et tilsyn for husstellskolen på 4 medlemmer, to fra hvert sogn. Av medlemmene skal minst to være kvinner.»

Budsjettforslaget som vart lagt fram, såg slik ut:

Lærerinnens lønn,	
24 uker a kr 60,—	kr 1.440,—
Reguleringstillegg	" 240,—
Undervisningsmidler	" 1.000,—
Lys, ved og reinhold	" 500,—
Matvarer	" 750,—
<hr/>	
Brutto	kr 3.930,—
÷ stat- og fylkestilskudd	" 2.075,—
<hr/>	
på kommunen	kr 1.855,—

Da beløpet ikkje var ført opp på budsjettet for 1938–39, måtte det forskotterast av det som var ført opp for tilfeldige utgifter i skuleåret 1939–40.

Forslaget frå nemnda vart einstemmig vedtatt av skulestyret. Som styre for husstellskulen vart valt Sigurd Bjørnstad, Agnes Glømmen, Emilie Ile og Johan Wedum. Det vart vedteke at skulen skulle setjast i gang frå hausten 1938, under føresetnad av at det melde seg mange nok elevar. Undervisningsplana omfatta m.a. matlære, husstell, kostlære, kjemi, samfunns- lære og hushaldsrekneskap.

Arbeidsliv

Reidar Johannessen:

Vegbygging i Sørbygda for 50 år siden

Vinteren 1946 ble det satt i gang bygging av fylkesvegen oppover fra Bruvoll sag – som dengang lå ved Hunder – og til Hunder gard. Det var da mange arbeidsledige – artikkelforfatteren var en av dem – og det ble satt i gang vegbygging for å bøte på ledigheten.

På denne strekningen var tre arbeidslag i sving. Hvert lag bestod av fem til sju mann. Først måtte skogen fjernes fra vegtraséen. Dette var det skogeieren selv som stod for. Deretter måtte all snøen måkes vekk, og det var mye arbeid. Kvist og brask ble for det meste brent opp. Utstyret vi hadde til rådighet, var svært enkelt sammenliknet med det som brukes ved vegbygging i dag.

Til å begynne med stod vi nærmest på bar bakke, men mitt arbeidslag fikk i matpausene komme inn hos Borghild og Osvald Løken. Seinere fikk vi vår egen 8-manns-brakke som bestod av lemmer som ble satt sammen på anleggsområdet. Redskapsbrakken ble bygd opp på stedet, like så veslehuset med hjerte i døra. Sprengstoffet ble lagret i spesielle stålkasser. Alt som skulle til, måtte bæres på plass, så det ble mange tunge løft. Vi kom så i gang, og sjøelve vegplaneringen kunne ta til. Først måtte stubbene vekk, og det var ikke så enkelt. Det var tildels store røtter. Her måtte krefter til, og da var Alfred Nobels produkter til god hjelp.

De andre på mitt lag, var Lars Riseng som var arbeidsformann, Erling og Johan Buenget, Sverre og Kåre Olsen og Ingebret Berge. Sverre var sjøelve munstrasjonsrådet. Han hadde alltid ei god historie på lager. Hadde han ingen, så laget han en. Det var ikke bare historiene i seg sjøl som var gode, men like mye hans måte å fortelle dem på. Det var i det hele tatt en humoristisk, frisk tone mellom oss arbeidskamerater, og det betyr mye for trivselen. Her er et par eksempler:

Kåre – som var bror til Sverre – skulle en gang gå og fyre opp i ovnen. Men han hadde glømt kniven sin, og så ropte han til Sverre på 7–8 meters avstand: Få låne kniven din, Sverre! Sverre slengte kniven i retning Kåre; han greip den elegant i luften rundt skaftet og fortsatte inn i brakka. Jeg kan legge til: det var en skarp kniv.

Erling skulle en gang på butikken, Hunder landhandleri. Lars spurte om han ville kjøpe skosverte til seg. Han svarte ja til det og gikk ut. Men litt etter stakk han hodet inn av døra igjen og spurte: Skulle ho vera svart, den sverta?

Fra vegarbeidet.

Fra venstre: Reidar Johannessen, Erling Buenget, Ingebrikt Berge, Lars Riseng.

Når stubbene skulle sprenges, ble det slått hull under dem og lagt inn sprengstoff. Det var da brukt lunte som vi tente med fyrstikker. Når alt var klart, ropte skytebasen: «Varsko her! Fyr her!» De andre på laget måtte da fortst mulig komme seg i sikkerhet bak en stein eller noe annet trygt. Det var vanskelig å beregne, men det gikk heldigvis bra. Det var som å se noen storfugler som flaksa avsted.

Vi hadde ikke noen kompressor til å bore berget med. Boringa foregikk med håndmakt – med minebor og feisel. En mann slo, mens en annen satt og snudde boret. Det var ikke lov å bomme! For at boret skulle være kvast, måtte det en smed til. Johannes Langvik hadde den jobben. Han var smed for flere lag. Jeg kan huske jeg var med og trakka essa da han smidde. Johannes var en artig kar, og når det glødde godt i jernet og han fikk bitt av ei skrå, da klang det godt i ambolten.

Planeringsarbeidet foregikk med hakke,

spade, spett, slegge og fyllhammer. Trillebåre ble brukt til å frakte massen med. Det kunne være 70–80 meter unnabakke med steinfylling, da gikk det hardt utover skohælene. Trillebåra hadde ikke gummihjul dengang. Hjulet var av jern, og da måtte en bruke trilleplank. Det bruktes også jernskinner, så her fikk en prøvd seg, men kondisjonen var god dengang.

Arbeidet foregikk på akkordbasis, og hver enkelt måtte gjøre sitt beste for at resultatet skulle bli så godt som mulig. Husker jeg ikke feil, så ble timebetalingen på ca 2 kr, og det var regnet som en brukbar fortjeneste. Hvis akkorden lå an til for høy timebetaling, kunne en risikere å bli trekt, eller få for dårlig akkord neste gang. Det var mange tunge tak, men det var gledesstunder inne i mellom også. Jeg kan ikke huske navnene på alle de som var med i de to andre lagene, men arbeidsformenn for dem var Johannes Sveen og Rikard Berge.

Johan Kraabøl:

Øyer Torvfabrikk

Et kommunalt tiltak under første verdenskrigen

*«Eld han tarv
som inn er komen
og er kald um kne —»*

Slik står det i «Håvamål», som er et edda-kvad fra 900-tallet.

Dette var sannheter folk her i bygda hadde erfart lenge før Håvamål ble til. Spørsmålet var nå hvordan bygda best kunne skaffes god og rimelig varme. I 1916 ville Øyer herredsstyre prøve noe uvanlig. Derfor fikk vi brenntorvfabrikken på Steinsetra.

Lørdag og lønning.

Johan Hov med pengeveska i prat med Gröttnan, maskinisten.

Det var 10 timers arbeidsdag. Daglønna var kr. 14,75 for voksne og kr. 10,50 for yngre. Arbeidet var forholdsvis godt betalt og derfor ettertraktet.

Ottsamt

Sjøl om landet vårt ikke var trukket inn i åpne krigshandlinger på den tida, var det andre vanskeligheter som tårna seg opp – bl.a. som følge av uro ute i Europa. Ett av problemene her i landet var åssen vi kunne klare å dekke det økende brennelsbehovet. Situasjonen tok til å bli skremmende og var årsak til uro og angst. Ikke minst til oppvarming av alle skolestuene i Øyer og Tretten gikk det med store mengder brensel. Tilgangen av ved var nå blitt knappere samtidig med at de gamle lagre minket farlig fort.

Åssen bygda best kunne sikres godt brensel framover, var derfor tanker som gnog. Sjøl om landet vårt hadde avtale om å få engelsk kull som vederlag for tjenester den norske flåten gjorde ute, ble vi likevel avhengige av andre. Innførsel var nå engang innførsel og ikke alltid det beste, aller minst i ufredstider. Trangen til å klare seg sjøl lå dessuten sterk i Øyer-folket.

Ideen

Under slike forhold omtrent og midtvegs i enda en sprengkald vinter, var herredsstyret på ny samla i salen. Noen med sår frost i sinn av kaldgufs ute i Europa. Andre hutra av kulde på kroppen, mens kvikksølvet stadig krympa og kraup.

Da var det at tanken fikk ord: «Åffer keinn vi inte brenne torv da, ordfører? Sett om kommunen sjøl kunne tilvirke brenntorv? Fabrikkmessig og i stor målestokk! Omskape langtidslagra plantetrevler frå myrene våre til fullverdig brensel! Gjøre oss nytte av bygdas egen store varmeresurs frå tusenårs torvdjup! Det er mye å hente der. Ett eneste mål djup, god torvmyr gir like mye varme som 400 favner god ved – kanskje mer!» Tanken var interessant – og tanken varmet faktisk. Nå slo ikke

representantene floke lenger, men løftet hodet og så på hverandre - - -

På gang

Å tørke torv til brenne var ingen ny idé hverken her i bygda eller i landet ellers. Gamle kildeskrifter forteller at metoden var kjent og nytta i lange tider. Alt i Harald Hårfagres saga fra 800-tallet fortelles det om torvbruk – om «Torv-Einar som først lot skjære torv til ved» – som Snorre Stur-lason skriver. Det som likevel var nytt hos oss nå, var at kommunen satte i gang storproduksjon av torv.

De folkevalgte ble fort enige om at til et så stort foretak var det nødvendig med kyndig veiledning. Ingeniør Thaulow ved Norsk Myrselskap ble budsendt. Etter flere besøk og faglige vurderinger av han, fattet herredsstyret følgende vedtak: «Der velges en komité på 3 medlemmer der har i oppdrag å få myrene i Øier undersøkte.» Disse ble valgt: G. Thorud, J. J. Vedum og lensmann Huuse.

1917 Steinsetra velges som produksjonssted

Det var en aktiv tre-manns-komité som fikk oppgavene med det nye, store foretaket. Særlig var lensmannen sterk pådriver under oppstartingen. Komitéen ble dessuten snart forsterka ved at formennene for damp-ysteriene i begge sogn, J. Johnsgård fra Tretten og I. Jevne fra Øyer ble innvalgt samt disponent Dehs fra Gudbrandsdal kaseinfabrikk.

Årsaken til utvidelsen var neppe bare arbeidspress, men snarere taktiske grunner. For alle tre representerte bedrifter med stort brennelsforbruk. Og skulle torvproduksjonen bli storbedrift slik det syntes å ligge tilrette for nå, var det trygt å ha kon-

trakt med store forbrukere. Kanskje Norges Statsbaner snart var inne i bildet også ? En fikk prøve å rette blikket framover.

1918 Låneopptak

Statens Torvlånefond var da nettopp oppretta som ny finansmulighet i tida. Fondet hadde til formål å fremme tilvirking av torv her i landet. Lånesøknaden fra Øyer på 20.000 kroner gikk svært så glatt i gjennom og ble innvilga med 10 års betalings-tid og 2,5 % rente.

Trass advarende pekefinger mot stor kommunal lånegjeld fra noen av representantene, mente likevel flertallet at dette så lovende ut. Under votering vedtok derfor herredsstyret med 19 mot 4 stemmer å gi komitéen fullmakt til «straks å ordne alt fornødent til fabrikkianlegget».

Torvmaskina kommer

Med to hester forspent ble den innkjøpte kjempekverna trukket til Steinsetra. Og lass etter lass med utstyr fulgte etter på den måtelige setervegen. Transporten var både tung og krevende opp bratta. Det syntes på hestene enda de gildeste hestene i bygda var utvalgt til dette oppdraget.

Mange var møtt fram ved veggen for å beundre den uvanlige karavanen som sakte, men sikkert trakk mot høgda. Helt ved hjulsporet stod unger i rad, mens de voksne holdt seg mer på avstand og diskuterte lågmælt. De eldste bare rista oppgitt på hodet når lass etter lass drog forbi. Men oppover setermorka bar det, mens deltakerne fyltes med spenning og forventninger til det forestående tiltaket – fra lensmannen sjøl som i teten styrte med ansvar og tru, til han som bakerst i rekka leide kløvhesten som bar salkorga med konjakk til åpningsfesten.

Arbeidsmåten

Torvmaskina krever utgrøfta myr, og i prinsippet likner den mye på kjøttkverna. Anlegget består av elevator, kvern og drivkraft, samt utstyr for transport av torva til tørkeplassen. Nede i sjakta er det høvelig med fire mann til å lempe torvmasse opp på samlebandet, to på hver side av bandet. De klarer et felt på fire meter i bredda i lag. Elevatoren drar så massen opp i kverna der den blir blanda og pressa før den trykkes ut gjennom et munnstykke. Pølsa som har størrelse og form som en overarm, kommer to i bredden og legger seg på ca 1 meter lange trefjører.

En mann står med kniv og kutter «torvbrød» på fjøla i 30 cm lange biter. En annen løfter de fulle brettene over i trallevogna. Den fylte vogna skyves så til tørkeplassen av et par andre. De yngste på laget legger nye fjøler under munnstykket. På tørkeplassen veltes torva forsiktig av. Så snart den får såpass tørkehinne at den tåler stabling, settes den i krakk, fire i høgde og i kryss. Seinere mures store kuver for ettertørk og lagring.

Ei dampmaskin er drivkrafta for kverna og elevatoren, samt til framtrekk av anlegget på arbeidsfeltet. Enden av en lang vaier har fått solid forankring utafør myra i arbeidsretningen. Den andre enden er festet i maskina som kavler inn og drar seg sjøl framover etter behov.

Klart for start

Alt dette utstyret krever riktig stell og vedlikehold. Maskinisten på damp-ysteriet er derfor med på arbeidslaget. Han kan dette med dampkjeler. Sommeren er dessuten ei rolig tid for han når budeiene yster på setrene.

Ei kvilebrakke er satt opp bortafor myra av materialer fra Almenningssaga i Åstda-

len. Fra hytta kommer karene i følge til torvfeltet den første rette dagen. Framme ved anlegget går hver til sitt. Maskinisten har vært her en times tid nå, og det lukter brent mønje av den torvfyrte kjelen. Viseren for trykket er kommet langt alt, og straks den passerer raustreken går ei stråle av skoldheit damp til værs. Et par budeier som har stoppa for å spørre etter kalvene sine, hylar og flykter unna. Bare maskinisten er rolig. Tilfreds vrir han krana så langt den går, og akslinger tar til å surre – Øyer brenntorvfabrikk er i gang!

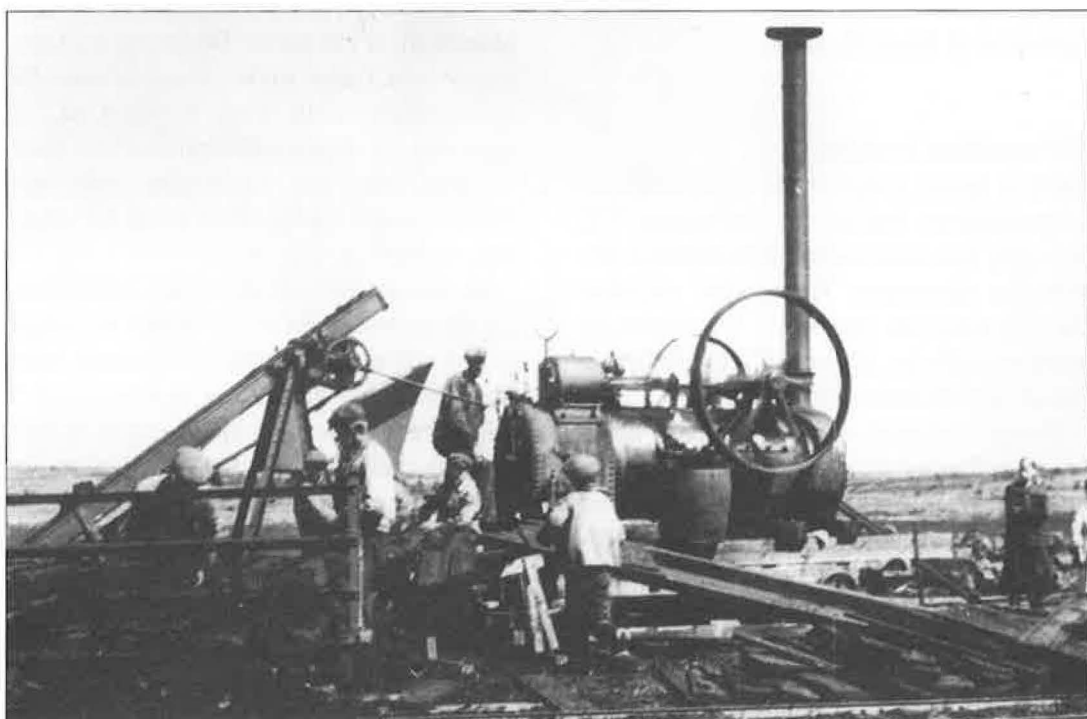
Hun skalv, den eldgamle myra, mens reimene auka i fart. Det var som den prøvde å komme seg fri fra det nye og ukjente. Stiv etter dreneringa maktet hun ikke å riste av

seg torvmaskina og måtte gi tapt for det nye, men hun forsto: Også hun var underlagt mennesket – og torvmaskina var mennesket.

Ikke liv laga

I 1925 var bedrifta kommet i privat eie. Et andelslag som bestod av jordbrukere hadde kjøpt anlegget av kommunen på auksjon og fortsatte produksjonen. Det meste av torva ble brukt av andelshaverne til ysting på setrene.

Tross nytteverdien av det modige tiltaket, gjorde endringer i tida at torvproduksjonen på Steinsetra ikke lenger var liv laga. Etter et par års tid ble arbeidet innstilt

Fra torvproduksjonen.

Disse var med: Johan Hov, Johs. Klukkerstuen, Martin Klukkerstuen, Tor Sletmoen, Ashj. Jordbakken, Peder Lysbakken, Martin Hageløkken, Olaf Bergseth, Sigm. Nordgård, Gröttan, Kr. Mæhlum, John Engen, Malvin Thompson, Edv. Brustuen, Alf Aasland, Hans Skåden, Iver Langseth og muligens flere. Anlegget hadde jevnlig besøk av skuelystne. (Til høgre på bildet).

og anlegget solgt. Kvilebrakka ble kjøpt av hytte-interesserte naboer. Det enorme svinghjulet fikk fortsette sin oppgave i en takspånghøvel hos Jan Rybakken, mens «Gammel-Ivar» Bræin brukte dampkjelen som varmekilde i et tørkeanlegg ved Bruvoll Sag.

Det aller meste av de mange tusen favner verdifulle brenne som engang varmet så godt i tankene, fikk myra likevel beholde. Og har ingen tatt dem siden, så ligger de der ennå - - -

Stoffet til artikkelen er hentet fra samtaler med folk som var med, men som nå er gått bort.

Bildene er utlånt av Johanne Hov.

Brit Ida Berg Hansen:

Den første traktoren på Hauga

Haugen er en liten gard øverst i Lisgrenda. I 1910 kom Ida og Otto Berg dit. Otto var fra Oppistugun Berg i Musdal og Ida fra øvre Bjørnstad. De fikk etterhvert sju barn, men bare to av dem er det fortalt om her: Aksel f. 1910 og Kristian f. 1912.

Alt i ung alder var Haugakaran', Aksel og Kristian Berg, svært opptatt av teknikk. Å skaffe seg en utdannelse den veien var ikke å tenke på, men en kunne alltid eksperimentere med mye og mangt likevel. Og det ble gjort – ofte til de voksnes store forferdelse – og noen ganger sinne. Det er det mange historier om.

Drømmen om framkomstmiddel med motor ble først realisert da Aksel, som en av de første i Øyer, fikk seg en motorsykel. Med denne tok han og Kristian turer, – f.eks. til Tretten – der søsteren Inga bod-

de. På en slik tur fikk de øye på en bil som var havnet på ei røys. Det var hos Sigurd Skyberg i Musdal. Han hadde kjøpt seg en ny, og hadde kassert den gamle «Oakland»en. Dette var omkring 1930, trolig noen år før.

Spente labbet Aksel og Kristian inn hos Sigurd Skyberg og våget seg frampå: kunne bilen være til salgs? – Joda, det skulle bli ei råd med det, og så byttet bilen eier for den nette sum av 25 kroner. Starte bilen klarte de ikke, men Skyberg var snill, han, og tauet bilen gratis og franko til Kor-

Utsyn fra Hauga sørover dalen.

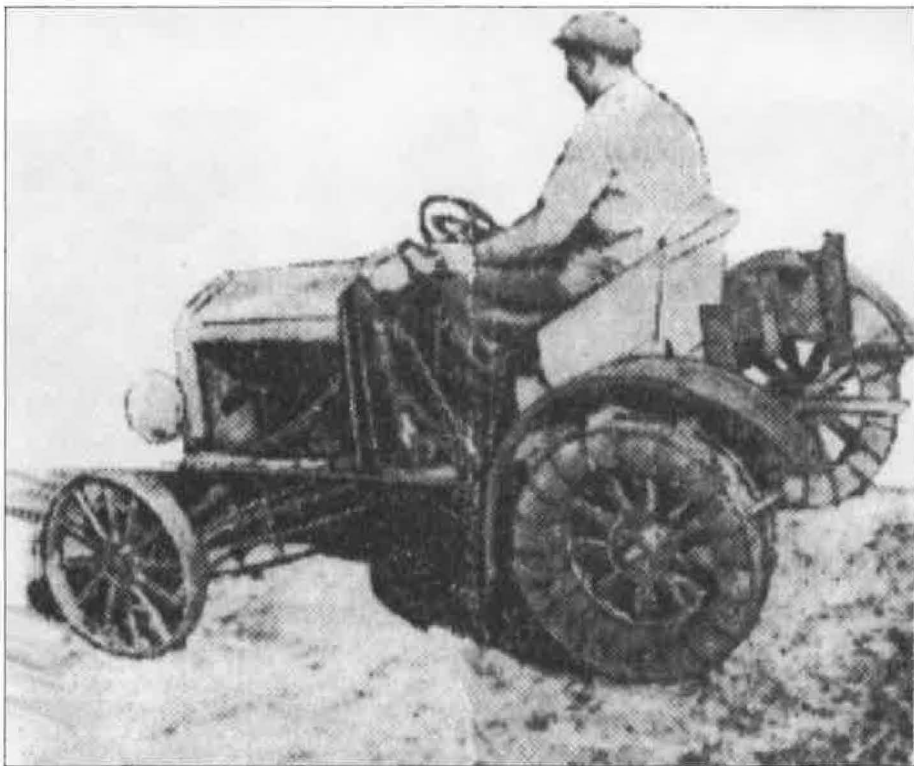
sen nedenfor Neremo. Videre opp bakkene, kom den ikke. Så måtte de ta andre hestekrefter til hjelp – to blakke hester som kompisen, Bent Nordby, kom med. Disse drog bilen oppover i Lisgrenda. Nyveien var ikke bygd ennå. Kristian husker at de kjørte over tunet både i Oppistuen Li og på Oppigard Li. Det var tungt og bratt i bakkene, men de kom da opp til Lissveen til slutt. Derfra var det gangvei gjennom skogen, og herfra trillet bilen flott nedover til Haugen. Det var noen stolte bileiere som da kom hjem!

Det tok ikke lang tid før de fikk start på bilen og kunne ta en prøvetur. Denne gikk nedpå jordet. Ida – mor deres – var livende redd; hun fryktet det skulle ta avgårde ned i dalen eller utover mot bygda. Men bra gikk det, og så begynte de å pønske ut hva de kunne bruke bilen til.

Allsidig bruk

Tresking var av de oppgavene guttene ikke var glade i. De måtte dra treskemaskinen med sveiv, mens Otto la kornbandene inni. Arbeidet var tungt, og dessuten var de som sveivet aldri helt enige med han som la inni om hvor fort og hvordan dette skulle gjøres. Med bilen så de nå en mulighet for fredligere og lettere tilstander.

De tok da av et bakhjul på bilen og rigget til ei reim derfra og til treskemaskinen. Da bilen ble startet, var motordreven treskemaskin et faktum. Otto tok oppstilling og skulle legge i. Forskjellen fra manuell operasjon hadde imidlertid ikke gått opp for ham ennå, og han begynte som han før hadde gjort. Skal si han fikk merke forskjellen! Før han riktig forstod hva som skjedde, for kornbandet tvers gjennom maskina, over låven og rett i veggen så spruten stod. Det han likevel fikk rikelig

*Kristian Berg
med sin
hjemmelagede
traktor.*

tid til å oppfatte, var to karer som gapskratta så de stod krokete. Alle tre fant imidlertid ut av det, og siden var treskinga bare morsomt arbeid. Senere ble bilen også brukt i forbindelse med en vinsj som de rigget til, og så var det stort sett slutt på den tida da en bar og drog høytappene opp fra jordet.

Bil blir traktor

Det gikk noen år før de fant på å bygge bilen om til traktor. Ombyggingen foregikk i skålen, og det var stort sett Kristian som stod for den, for Aksel hadde jobb borte. Riktige bakhjul var ikke så lette å få til, men det skulle være mulig ved å sette sammen treklosser. Etter endel snekring, spikring og skruing var hjulene på plass; de liknet dagens hjul, men var en god del mindre, og hadde et mønster av tre der det

nå er gummi. Traktoren ble malt gul, høytidlig døpt Brumbasse og satt inn i pløying og møkk-kjøring. Det siste var også et arbeid som karene ikke hadde stor sans for, men nå ble det bent fram artig å kjøre møkk!

Traktoren var i bruk noen år. Kari, kona til Aksel, var ikke alltid så begeistret for den; hun syntes «leketøyet» stundom tok for mye tid og oppmerksomhet i forhold til produktiviteten. Like før krigen fikk Aksel tak i en polsk hest som de hadde en stund. Da var traktorens dager talte, og den havnet på ei røys. Deler av den ble etter hvert brukt til andre ting, men bakhjulene og motordekslet lå der til midt på 50-tallet. Da kom en på at den skulle ha vært tatt vare på, men – det var for sent. I dag eksisterer traktoren bare som et utydelig fotografi på et gulnet utklipp fra Aftenposten.

Barndom minnes

Anita Smestad:

Fra Øyer prestegård i 1930-åra

Min mor, Ingrid Segerstråle og far Thorolf Basberg, var prestefolk i Øyer fra 1929 til 1946. Ingen av dem var opprinnelig vant til landsens forhold. Mor vokste opp i en liten by, Borgå i Finland og far i Oslo. Begge ble sterkt knyttet til Øyer hvor familien som bestod av mor, far og to jenter, opplevde «de harde tredeåra» og den enda hardere krigstida. Brev sendt fra min mor til Finland og egne dagbøker i barneåra, danner grunnlaget for denne artikkelen.

En vinterdag i 1929 kom to småjenter med toget til Øyer stasjon. Den eldste fem og den yngste tre år. Mor og far var kommet tidligere for å ordne alt i huset mens vi var «satt bort» til slektninger. Hest og sluffe ventet, og vi ble kjørt opp «Krøplingen» til vårt nye hjem. Vi skulle oppleve en tid som i dag virker temmelig fjern.

For barna var det et eventyr med barn på garden, lekekamerater rundt omkring, interessante mennesker, slekt og venner som ofte bodde på prestegården ofte opptil flere uker. Mor så det nok fra en annen vinkel med et stort og kaldt hus og ansvar for mat og stell for så mange.

I et brev som blir sendt til min mormor i småjula, skildrer hun hvordan stillheten føles etter førjulsmaset:

«Når Thorolf og jeg på julkvällen vandra de den nya vägen upp til kyrkan talade vi om att du borde ha varit med om sceneriet: Det lilla ljustet från klocktornet, den breda

snötäkta dalen med ljuspunkter helt upp til toppen, drivande skyar med stjärnor innimellan - - - tystnad. Och så med ett, efter et par förslag, livlig klämtning från den lilla kyrkan som ville den famna hele Øyer och prästgårdens stora trygge hus.»

Langtidsgjester

Folk med nerveproblemer kom ofte og bodde i lengre tid. For mange var det godt bare å komme hjemmefra. Mor skriver i et av sine ukentlige brev:

«Hun kommer fra vort forrige prestegjeld, og har vært her i fem uker. På disse ukene har hun gått opp flere kilo, så hun har det antakelig godt nu.» «En ung jente ligger i sengen og synger salmer i vilksen, det går nok ikke bra.» «Vi har to barn her i to uker, moren har fått nerveproblemer og må reise bort.»

Mange syntes de hadde fått hjelp og reiste tilbake, andre måtte videre til en institu-

sjon. Som vanlig var på den tiden, bodde folk en stund når de kom på ferie. Slik også med slekt og venner, både finske og norske. En jul var det merkelige hendt at ingen kom. Da skriver mor: «Denne julen blir vi alene. Bare en ung pike bor her. Så velkommen som alle er ellers, er jeg allikevel glad for å få hvile en jul.»

Sommerbarn fra Oslo, fra «Gråbeingårdene» var fars hjerte barn. Som Oslo-gutt visste han hvilke forhold mange hadde i dette strøket, og i sommerferien ville han gjerne hjelpe noen av barna derfra.

Korttidsgjester og andre

Forskjellige kunstnere var innom, og de var spennende bekjentskaper for oss barna. Dessuten fantes både skribenter og malere i mors familie, så vi ble vant til pensel og palett i alle ferier.

En spesiell kategori var alle emisærer og predikanter fra ulike organisasjoner. Et brev forteller mye: «Lørdag må jeg omorganisere sengeplassene for da kommer en gammel misjonær Anna Jensen, en sekretær for

Santalmisjonen Redtrøen, og prostikapellan Norheim.» Norheim var en gledesspreder og elsket av oss alle. Han reiste rundt i prostiet hvor han bodde 14 dager på hver prestegård for å bistå presten. Stillingen var visstnok opprettet mange steder i landet for å avhjelpe den store arbeidsløsheten blant nyutdannede teologer.

En av de mange emisærene som gjorde et sterkt inntrykk, var Matias Orheim. Han var blind, men reiste alene på toget fra sted til sted. Med seg hadde han en diger flat kuffert med glass i ulike størrelser. Når han om kvelden holdt møte i Prestegårdssalen, fylte han glassene med vann, strøk fingrene over glasskantene, spilte, talte og sang.

«Reisende»

I tredveåra var det besøk av «loffere», ofte mange ganger i uka. Det var mannfolk som gikk etter vegen, de fleste arbeidsløse. Enkelte spurte om arbeid som snekring, maling og andre håndverksjobber. De kom innom på kjøkkenet og bad om mat og husly. Det fikk alle, men natteleie i høylå-

*Øyer prestegård sett fra nord. Steinfjøset og de to andre husene er nå borte. Bildet er fra ca. 1930.
Foto: Elstad.*

ven ville vel i dag ha blitt førstesidestoff i VG. Samtlige måtte legge fra seg tobakk og fyrstikker på kjøkkenet til neste morgen. Dette var en vanlig overnatting i 30-åra, og en kan bare ane hvordan de hygieniske forhold kunne bli. Jeg husker i hvert fall ikke noe tilbud om vask.

Tatere og sigøynere var omreisende på et annet plan. De kom ofte i store følger, og vi ungene møtte dem med skrekkblandet fryd. Det ble fortalt at omstreifere visste hvor de skulle gå for å få mat. Antagelig var det derfor vi stadig fikk besøk. Far sa aldri nei til et medmenneske.

Venner

Dagboka forteller ofte om besøk av venner og venninner som ofte ble bedt på aftensmat. Forskjellen i livsstil på barn i mellomkrigsåra og i dag er iøyenfallende. Ingen barn ble fraktet hit og dit for å delta i forskjellige aktiviteter. Langrenn, hopp og sykling gikk for seg på nærmeste jorde og veg. Kjelken var også et fint framkomstmiddel på veger uten biltrafikk og bare med «hestepærer» som irritasjonsmoment.

Venner var sammen og lekte, fortrinnsvis med leker som ikke krevde så altfor dyrt utstyr. Det var det ikke økonomi til. Dagboka nevner krigsball, lite vink, paradisslå rotte, kaste egg, sju vakre jenter, rev og andre leker. Noen få hadde botsja og krocket.

Lekekameratene var i barneåra fra det nærmeste nabolaget, og fra små og store forhold. I ungdomsåra viste det seg nok en større lagdeling som var vanlig tidligere. Krigsåra fjernet mye av det gamle synet på «høy og lav».

Hverdag og helg

Vi var vant til at det ble gjort forskjell på hverdag og helg. Ordet weekend var ikke funnet opp, og heller ikke praktisert. Ukas

seks arbeidsdager var like. Søndag var en annerledes dag, og kanskje spesielt for prestegården. Det var lagt fram «søndagsklær» om morgenen, frokosten inneholdt egg og litt ekstra pålegg, og middagen var noe finere enn ellers i uka. Ingen form for ekstraarbeid var tolerert, ikke ellers i bygda heller. Søndag var en STILLE dag. Til og med strikking ble sett på som tvilsomt av enkelte.

Begravelser

Livet vårt ble preget av alt som skjedde i huset, i fjøset, på skolen og i kirken. Vi var med Per Svingen i kirketårnet nyttårskvelden og ringte helgen inn. Inntrykket av Øyerbygda fra den vesle tårnsluggen var ro og stillhet, det motsatte av rakettenes dag.

Begravelser var også en del av vår virkelighet. Vi var innom kirkegården når graver ble gravet opp og overvar med skrekk og gru benrester fra generasjoner bakover. «Jeg så noe av kisten og ben til faren til J. N.»

Antall hester til kirken i likfølget var interessant. Rundt 15–20 var vanlig fra litt større steder. Det kom an på naboskap og antall skyldfolk. Et følge fra Neremo har gjort et stort inntrykk: «To dager før begravelsen kom det en lastebil med granbar som de pyntet med. I begravelsen var det 28 hester og ni biler. Skjønsberg og Mo var marskalker.»

En annen bisettelse jeg skriver om, virker motsatt. Her var ingen oppslutning. Jeg kom forbi kirkevegen da en ung kar kom gående med en liten hjemmesnekret kiste på skulderen. Det var faren som bar det nyfødte barnet sitt til kirkegården.

Vi gikk på skolen annenhver dag. Var vi hjemme, ble vi ofte med mor og far i de større begravelsene. Den avdøde ble «sungen ut» i hjemmet. Kisten ble deretter satt på en langslede om vinteren eller firhjuls-

vogn om sommeren til den siste reise. Kjøretøyet ble pyntet med granbar, og vintertid ble bjellene fjernet. Et likfølge ble kjørt i skritt, uansett veglengde og temperatur, presteskyssen først, og så skyssen med kista hvor kusken gikk ved siden av. Det var et stille tog som virket nesten uhyggelig på oss småjentene.

Hestene ble bundet inne i kirkestallene hvor hver gard hadde egne spilltau. Fra kirken var det lov å kjøre i raskt trav. Ved alle gardsveger og avkjøringer var det lagt granbar på begge sider av vegen, ofte var det pyntet med små granbusker også. Det ble vist deltakelse.

Jeg opplevde en svært sørgelig begravelse på Bø. Einar Hovdhaugen hadde mistet sin unge kone etter svært kort tids ekteskap. Sett med mine barneøyne siterer jeg ordrett:

«Først var det kaffe. Vi gikk inn i et rom hvor kisten stod. Så var det tale og etterpå kransepålegging. Far holdt på å begynne å gråte. Da mannen hennes la på kranse, gråt

nesten alle. Ved middagen var det ikke så sørgelig. Om kvelden var det et dessertbord som jeg ikke har sett maken til. Fru Ihle satte seg ved orgelet, og vi sang noen salmer. Alle var samlet i det store kjøkkenet. Ute var det mørkt, og på bordet var det sorte stearinlys, bare de og noen små lamper brant. På benkene satt først de gamle, så de unge. Etterhvert ble det fullt ved døren da folk i andre værelser hørte sangen.»

Mor skrev om den samme begravelsen til Finland: «De to var uvanlig beslektede sjele, to store idealister, gode forkjempere for bondekulturen.»

Bryllup

Når det var bryllup i kirken skrev jeg at det var «mye kop» på orgelgalleriet. I ett av de store bryllupene tallet jeg 135 gjester. Annerledes var vielsene hjemme i stua. I en alder av åtte år forteller jeg om en slik vielse sett med mine øyne: «I dag er det brudevielse. Det regner. Det er en pen brud. Da de kom hadde vi ikke laget i

På tur til Tretten kirke en søndag i 1932.

stand brudeskammelen. Det kan være fire mennesker når det er inne, det kan være tre – fem og seks, men det er aldri ti.» En annen gang: «Vi så på bruden. Hun var nervøs, for hun hadde ikke sovet hele natten. Hun var pen. Hun hadde sort kjole og hvite tøysko.»

Sosialt samvær

Folk gikk innom hverandre mer enn i dag. Da ble det servert kaffe og mange slags kaker, ikke så helt ferske støtt. Vi var med far og mor på misjonsforeninger rundt omkring, mest fordi vi tok del i et enormt kaffebord og ble med på utlodning. Basarene på Tingberg med skytebane og tom-bola var også av de store opplevelsene. I flere år var misjonsbasaren i prestegårdssalen hvor jeg har notert at «Lovise vant strømper og bløtkake». Av andre gevinster fantes en årgang på «Lågen», kakevase, poteter og rømmegrøt. Det gjeveste var varer som var tigget i butikker på Lillehammer, som regel hos Strand og Boruds Glassmagasiner og Gudbrandsdalens Uldvarefabrikk.

Kafé ble innredet i et rom i annen etasje (nærmest badet), og i de kalde gangene stod dampen fra et par hundre mennesker så det rant nedover vindusglasset. Gamle Ane kokte kaffen, hun bodde ovenfor Skåden, og jeg kjørte henne hjem med hest og sluffe etter endt dag.

Av andre aktiviteter som foregikk i prestegårdssalen, var konfirmantforberedelsene. Mor og far ledet også en ungdomsforening, en barneforening og et kor som alle hadde tilhold her. Det førte til mye vedbæring, vask og ekstraarbeid.

Stasjonen var et populært møtested. Dit vandret mange «for å sjå på toget». Det var vel like mye for å se på personer, og i påsken var det storveies å beskue alle påskegjestene som kom til bygd.

En annen møteplass var handelslaget, men det var mest for karer. De som kjørte mjølka kunne hygge seg sammen der i lang tid og få vite nytt. Det er ikke sikkert at de som var igjen hjemme var like begeistret for lange møter. Vi gikk ofte ærend dit vi også, og at det er kommet en ny mann bak disken viser dette utdraget: «Det er kommet en ny betjent, han er mørk og nokså eventyrisk.»

Mor skriver om en tur til et sted i baklia på misjonsmøte: «Derborte hadde de ikke elektrisk lys. Vi ble sendt inn i et stort halvmørkt kjøkken der alle klærne ble lagt på sengen. Så opp en mørk trapp til «Salen». Der satt det menn, kvinner og barn i to rekker. Det vanlige programmet fulgte. Thorolf leste, talte, kaffe og utlodning. To av gjestene våre var med og frydet seg som to barn. Den ene forfatterinne og den andre datter av en minister i Helsingfors. Da vi kjørte hjem med hest og slede, var det så vakkert med dalen langt nede og kveldshimmelen så løfterik og vårlik.» Det var som regel mor som holdt tømmene, og det var nok mange som syntes det var litt merkelig.

Det var ikke bra å stikke seg fram på noen måte. Salmesangen i Øyer kirke bar preg av at ingen skulle synge videre høyt. Det er nok derfor jeg har notert at «Jon kom til å synge så vi hørte det».

Andre former for samkvem var fester på Tingberg med fele og trekkspill til dans, og ungdomslag med leikarring. Endel dansemoreroer privat ble det også etterhvert hvor toppen av alt var en sveivegrammofon. En grammofon var så ettertraktet at vi til og med drog den med oss på påsketur langt inni fjellet. Tung var den med mange plater, så vi stoppet opp og spilte «Sølvet» i snøskavlen. Hornmusikken og sangkor hørte med på underholdningsfronten. Likeledes var skuespill populært, hvor jeg sær-

lig husker lærer Turtumøygard og Skådenkarer som aktører.

Gardskarer og hjelp i huset

I kontrakten med forpakteren stod det at presten skulle ha hest og kjøretøy til døra når det var ønsket. Likeledes skulle forpakteren motta hest og kjøretøy når han kom tilbake fra kjøreturen, uansett tidspunkt på døgnet. Det ble etterfulgt av begge parter.

Vi ungene fikk etterhvert et annet syn på denne ordningen. Når vi kom hjem ved midnatt en kald vinternatt og ble sendt for å vekke opp gardskaren, møtte vi en tjenestegutt som lå på senga i arbeidsklærne og ventet på presteskysen. Han skulle jo opp tidlig neste morgen og var nok ikke glad for seine kveldsturer. Derfor lærte vi oss sjøl å sele av hesten og sette hest og kjøretøy på plass.

Den som hjalp til i huset hadde også en stri tørn. Det var fri annenhver søndag etter middag, onsdag ettermiddag, og julekveld etterat høytiden var ringt inn. Mye virker forhistorisk i dag, også at måltidene ble inntatt i spisestua med ringeklokke til kjøkkenet. All overnatting måtte føre til en svær mengde sengetøyvask for hånd nede i kjelleren. Det måtte bli mye å gjøre.

Far tenkte heldigvis på at vedbæring ble for tungt ved siden av alt husarbeid. Nesten uten unntak bar han all veden til 9–10 ovner i en sekk på ryggen. I kalde perioder kunne det ta opptil et par timer om dagen, men det var et sjanse-spill hvis vi stolte på at han skulle fyre i noen av ovnene sjøl. Satte han seg til på kontoret, var det fort gjort å glømme slike ting.

På kalde dager var også Erling Aronsvæen med tineren en daglig gjest. Det vanlige synet om morgenen var istapper fra kranene på kjøkkenet og frosne ledninger. Hjemmestrikkede strømper og lusekofter var redningen i et iskaldt hus.

Framkomstmidler

Det var få prester som hadde bil. For å komme rundt i prestegjeldet ble sykkel, hest, tog og buss benyttet. Far var ofte i «sognebud» hos mennesker som lå på sitt siste og ønsket nattverd. Til slike besøk var det ikke enkelt å bruke offentlige framkomstmidler. I en stor skinnskreppe la han ned samarie, prestekrave og nattverdsutstyr. Sommerstid surret han skreppa bak på bagasjebrettet og benyttet sykkelen. Om vinteren var det Blesi og sluffe som var vanlig skyss. Det kunne bli lange turer til Musdal eller til gamlehjemmet på Tretten som dengang lå ved Mageli camping. Slike besøk måtte ta lang tid uansett kjøretøy. I seine nattetimer satt far og halvsov og lot hesten føre seg trygt hjem. Både familie og sognebarn var fullt klar over hvor distré han var, og at «lykken stod ham bi» på mange av turene hans.

Økonomi i «de harde tredveåra»

Selv om prestelønnen var mager, kom den regelmessig hver måned, i motsetning til inntekter på små og store bruk. Hvor trang økonomien var for folk uten fast lønn, viste seg da folkeskolen var avsluttet og jeg skulle begynne på middelskolen. Fra hovedsogn og anneks var det bare en gardbrukersønn som fikk begynne på Lillehammer. De som fikk gå på skolen, var barn til foreldre med små, men faste inntekter, lærere, ansatte ved jernbanen, kjøpmenn. «De harde tredveåra» gjorde at venner fra gardsbruk ikke fikk videre utdanning som krevde større pengeutlegg. Det gjorde vondt både for meg og for de det gikk utover.

Fars søster satt igjen som enke i Oslo med seks mindreårige barn og en liten pensjon. Nesten hver høytid bodde enkelte av familien hos oss. Fetrene mine ble invitert på ball i Lillehammer. De gikk på ski over fjellet for å spare togpenger.

På skolen så jeg at flere hadde svært tykke brødskiver for å spare pålegg, og jeg opplevde at sultne skolekamerater ville dele skolematen med meg.

Ved juletider gjorde vi istand pakker og mat til noen familier som ikke hadde mulighet til å skaffe seg noe ekstra til høytiden. I dag ville det vel blitt oppfattet som en fornærmelse.

Mor lærte seg å veve, og veven ble benyttet for å få endene til å møtes. Gardiner til rundt 30 vinduer, filleryer på gulvene, duker og håndklær var en stor post hvis alt skulle kjøpes.

Ved siden av månedslønnen fikk presten produkter fra gardsbruket, en slags føderåd. Opphugget ved, fire liter melk om dagen, naut og kalveslakt og gris til jul. Slaktetida var toppen for ungene med Magnhild Åsheim som regjerte i kjelleren. Blid og artig og med gode smaksprøver.

En god ressurs var hagen. Vi var sjølforsynte med alle slags grønnsaker og frukt.

En annen sak var at det ikke var like festlig å ligge ute i hagen og luke støtt. En høst var det slike mengder at vi tok hest og kjerre og solgte frukt på torvet i Lillehammer.

Det koster å reise

Far satset på at mor og vi barna skulle få besøke familien hennes i Finland hvert fjerde år. Oftere var det ikke økonomi til. Fra brev til mormor: «Hadde vi vært millionærer hadde vi kommet i år, men vi må nok holde oss hjemme tre år til. Vi har skumle planer om delvis å gå til Finland, fra Stockholm kunne vi jo være blindpassasjerer.» Det er langt fra denne tiden til sydenreisene i dag.

Det er lett å bli nostalgisk når det gjelder en utrolig god barndom. For de voksne var nok tilværelsen ofte hard. Allikevel. Kanskje det ikke var så mange ensomme mennesker da som nå, kanskje det var mer omsorg for hverandre. Og det på godt og vondt.

Gunvor og jeg med geiteflokken i Prestlia, ca. 1932.

Om skoleveien fra Hauga

At skoleveien fra ensomtliggende bruk i øverbygden kunne være hard for småbarn, var det ikke mye snakk om før i tiden. Veien var slik den var; en fikk være glad til for at en fikk gå på skolen. Det sa i alle fall de voksne - - -

Både generasjonen før meg og jeg, gikk på småskole på Jutulstad, senere på Solvang. Jeg får begynne med å plassere terreng og veier, og bruker da den nye turløypa, som mange kjenner i dag.

Husene på Haugen ligger vel 500 m.o.h., og stigningen er på omlag 300 meter. Veien til Jutulstad var den samme som dagens trimløype. Den var ikke så lang, bare omkring kilometeren. Til Solvang begynte skoleveien med benveien gjennom skogen til skibakken ovenfor Nermo, der turløypa nå går. Med Nermoshågan og Gamleveien fram til Solvang, ble denne veien vel 3 kilometer. I min tid var kjøreveien til Lissetra bygd, slik at jeg også kunne «gå rundt». Det betydde i tilfelle en god kilometer til.

Avstandene var vel ikke så gale – i og for seg. Men kombinasjonen av avstand, stigning og en tung sekk på ryggen var kei for den som liten var. Den var også hard for knærne – hvilket en kunne få kjenne resten av livet. Det som likevel gjorde det virkelig vanskelig til tider, var føreforholdene.

Ikke engang når det var snøfritt, var det helt enkelt – enda en da sprang både fort og lett nedover. Stien var smal og ujevn – av og til sleip og lumsk, og en fikk passe på hvor en satte føttene. Jeg husker en morgen jeg kom springende. Vårsola hadde enda ikke fått bukt med all isen, og vips – der for føttene unna. Det gjorde vondt i

armen. Da jeg klagde til læreren utpå dagen, hentet Musdalslien ei jente fra den nydannede speidertroppen i Øyer. Hun hadde vel lært å legge fatle, mente han. Med denne fatla gikk jeg der helt til kvelds.

Folk skulle nemlig vaksineres på skolen den ettermiddagen. Mor og far skulle komme nedover, og jeg skulle vente for å få følge med dem hjem. Vaksinert i armen ble jeg også. Hekneby trodde ikke den var av – ettersom jeg ikke gråt! Da mor kom, syntes hun den var lovlig tjukk. Jaja – så kjørte Hekneby meg på sykehuset. Armen var tvert av. Da gipsen var på plass, var det gått over 12 timer siden skaden skjedde, og i tillegg hadde jeg fått ei difterisprøyte i den samme armen.

Om våren lå forresten isen ganske lenge i skogen. Mor var veldig streng: det skulle være gummisko og tykke jakker helt til det var bart. Ungene nede i bygda møtte opp med golfjakker og tøysko. Da måtte den fra utkanten være lur! Vi smuglet med oss tøyskoene nedover og gjemte dem under ei stor gran ovenfor skibakken. Der skiftet vi så sko morgen og aften og la jakkene der også, og så lurte vi mor så godt vi kunne.

Flere generasjoner – samme strev

Men tilbake til føret: verst var det naturligvis vinterstid. Da var det ikke alltid noen vei å gå når en skulle avgårde – eller hjem for den del. Det var å stampe seg fram,

enten en skulle til Jutulstad eller Solvang. I alle fall var det slik for generasjonen før min. Å beregne tida under slike omstendigheter var ikke lett, og skolebarna kunne mange ganger bli våte til livet før de kom fram. Verst var det for jentene som hadde stakker og ofte «bel» mellom strømpene og undertøyet. Der kunne det bli både rødt og blått – av og til issørpe også. Og akte de, kunne underbuksa bli full av snø. Det lo brødrene godt av. Med iskalde føtter og søkkvåte klær tok de så fatt på skoledagen.

Noen syntes likevel at veien kunne være lenger! Bent Nordby for eksempel, hadde mye energi til overs. Når skolen var slutt, la han hjemveien om Haugen så å si hver dag. Bak fjøset der hadde guttene bygd opp en hoppbakke, og der hoppet de utover kvelden til det ble så mørkt at det ikke gikk an lenger. Da kom Dorthé, søsteren til Bent, ruslende for å hente ham hjem.

I min skoletid kunne en snakke om «kjørevei» nedover mot Jutulstad, selv vintertid – i alle fall en slags. Det ble brukt hest og treplog her, men brøyting i dagens forstand, var det nå ikke hver dag. Til Solvang prøvde også jeg i det lengste å holde oppe ei «stoppe» nedover mot Neremo; det var så mye kortere enn å gå rundt. Men som generasjonen før meg, satte også jeg min lit til de som kjørte tømmer. Det ble hogd og kjørt fram tømmer her fra dalen, og da ble det ei god renne å gå etter. For ikke å snakke om å ake i – når det ikke var kommet snø om natten! Det kunne gå fort, men det ble mye «juling» også, for en klarte ikke alltid å styre unna stein og stubber som stakk fram i tømmerrenna.

Hvor lang tid kunne vi bruke? Når skogen var bar for snø, tok det ikke mer enn 15–20 minutter å springe ned til Solvang, og ca tre kvarters tid opp. Vinterstid deri-

Haugen øverst i Lisgrenda. Den djupe elvedalen til høyre er Moså-dalen. Bilde fra først i 1950-åra.

mot kunne skoleveien fra Solvang ta bortimot et par timer når det var på det verste, og da ble det mørkt før en kom hjem.

Mystiske skapninger

Men en vanskelig skolevei er ikke nødvendigvis bare lang, bratt og uframkommelig. For meg var det verste at en måtte gå alene. Liten var en og mørkt var det; skogen var svart, og det var lyder der. I alle fall gikk en og lurte på om en ikke hørte noe! Rotvelter, nedsnødde steiner og småbusker laget de uhyggeligste skapninger i mørket og ensomheten; og var det nå så helt sikkert at det ikke fantes underjordiske og skrømt i skogen? Var det ikke et langt ulvehyl en hørte der? En stampa og gikk så fort en kunne for å komme seg ut i lyset i en ende. Blodsmaken reiv ofte i munnen, og en turde ikke se hverken bakover eller til siden.

De ulvehylene en mente å høre, var nok bare toget som tutet før Øyer stasjon. Dyr så vi likevel ofte. Jeg husker en morgen jeg kom løpende nedover. På føttene hadde jeg skaller eller «finntusser» som vi kalte dem. De var moderne på den tiden, og en beveget seg lett og nokså lydløst med dem. Plutselig merket jeg en varme som slo mot meg, og der lå det fire elger i veien; den femte stod ved siden av. Jeg var vel ikke mer enn 3–4 meter unna da vi oppdaget hverandre, og hvem som skvatt mest, vet ikke jeg. Elg, rev, hare og rådyr var jeg likevel ikke redd for, bare jeg kunne se dem, og ikke bare ane at de var der. De var

så vanlige her på den tiden; vi så dem på jordet og ved løene i skogkanten hver dag, og vi visste at de aldri gjorde oss noe.

Skumle bikkjer og snille karer

Nei – da var det verre med bikkjene! På Jutulstad var det til enhver tid en sur, gammel elghund som het Finn, og på Nermo hadde de maken som alltid het Rusken. Slik jeg husker dem, kom de alltid lusken-de bak en – knurrende med nakkehår som strittet av skumle hensikter. Rett som det var, fikk du deg en glefs i beinet! For meg medførte det at mitt forhold til hunder er anstrengt den dag i dag – særlig til elghunder! Men det var sikkert som det skulle være, for jeg husker aldri at noen voksne brydde seg om noen hundeglefs.

Av det vi regnet som lyspunkt, var å få sitte på hjemover. Det kunne være Nermobilien som kom, eller en hest som var på vei til mølla. Særlig husker jeg Sigvard Grimsrud og en stor, rød hest. Han var snill, Sigvard, og gjorde ikke forskjell; enten fikk alle sitte på, eller ingen! Og så hadde han aldri for store lass så det ble for tungt for gampen. Kjelkene hengte han bak. Det gikk ikke fort, men det var en lettelse likevel.

Med økende biltrafikk ble veiene bedre, også vinterstid. Selv slet jeg med skoleveien nedover til langt ut på 50-tallet og etterhvert daglig. Så kom det en ordning med skyss fra Molbosmoget til Hunder Landhandel. I dag har ungene oppover i Lisgrenda skolebuss til Molbosmoget.

En tur med «skuletoget» og andre minner fra høsten 1939

I årsheftet for 1994 står det en interessant artikkel om «Skuletoget» eller Kolstadbåten – dette svært så fleksible lokaltoget som i ca 30 år fra 1911 gikk mellom Ringebu og Lillehammer og fylte en viktig funksjon i lokalsamfunnet.

Jeg vil gjerne fortelle om min første reise med dette toget som jeg mener foregikk om høsten 1939 – i forbindelse med min 5-årsdag. Jeg husker i alle fall at jeg hadde fått fem kroner av en eller annen på fødselsdagen. Det var et så stort beløp at jeg syntes jeg måtte sette pengene i banken. Dette drøftet jeg med far, og han var enig med meg. Problemet for meg var at jeg syntes ikke jeg kunne overlate et så stort beløp til helt fremmede, så jeg foreslo at jeg skulle være med «og sjå på de karan» som var i banken og styrte med pengene våre.

Vi var jo fremdeles i slutten av 1930-årene, og jeg hadde flere ganger hørt om banker som «gikk over ende». Det var derfor viktig for meg å få se – ikke bare hvem som tok hånd om pengene, men også hvor de ble oppbevart. Far var ikke snauere enn at han tok meg med til gamle Tingberg. Selve bygningen – som jeg kjente til fra før – virket betryggende, idet det var en stor, solid murbygning. Inne i bygningen ble jeg behørig presentert for to karer bak en skranke. Disse mennene virket trauste og troverdige. Dette lovt godt.

Far fortalte dem så at jeg gjerne ville se hvor pengene ble oppbevart. Da tok en av karene i banken oss med til et rom bak skranken. Om dette var selve bankhvelvet, vet jeg ikke, men der hadde de i hvert fall

endel sedler og mynter liggende i noen hyller, samt endel andre papirer. Det var ganske mørkt i rommet, og vi ble låst inn og ut. Dette syntes jeg var svært betryggende, og overlot hele min beholdning til disse karene. Så gikk jeg stolt hjem sammen med far og med min nyerhvervede bankbok i lomma.

Den store dagen

Dette bankbesøket må ha skjedd like før Lillehammer-turen. Jeg regner med at reisen ble foretatt på høsten 1939. Det hadde sikkert vært planlagt og omtalt i god tid slik at spenningen økte med nedtellingen. Da den store dagen opprant, var spenningen på topp. Jeg husker jeg var oppe før alle andre, og jeg satt på trappa til den øvre bygningen på garden hjemme og betraktet soloppgangen. Omsider stod de andre opp, men det var forskjellige gjøremål for mor før vi kom oss avgårde. Folk og dyr skulle ha sitt stell. Selv om de fleste dyra var på fjellet, var det «hemku» som skulle melkes. Den gikk i hamninga ovenfor Rybakken døgnet rundt, og det var et stykke å gå dit for å få melket den. Det var også høner og griser som skulle fores og slippes ut før vi kom oss avgårde.

Da vi endelig var ferdige til å dra, hadde vi dårlig tid, så jeg husker vi sprang nedover gardsplassen og bortover veien til

Rybakken. Det hele holdt på å ende med katastrofe. Da vi nærmet oss Rybakken, kom nemlig toget! Vi holdt på å komme for seint. Fortvilelsen var stor da jeg så toget passere planovergangen og fortsatte sydover. Min første store utferd holdt på å gå fløyten. Men så skjedde underet: Toget stoppet! Like etterpå kom en mann ut av toget. Det var ingen ringere enn togføreren selv som kom gående bakover langs toget i møte med oss. Han hadde sett at vi hadde kommet springende og antok at at vi ville være med toget hans. Han satt da ikke bare og ventet på at vi skulle komme etter, men han kom ut, gikk oss i møte, tok meg på armen og bar meg ombord i toget! Det må man vel kunne kalle service. For meg har det blitt et minne for livet.

Jeg husker ikke så mye av det som hendte på Lillehammer, men mor hadde sikkert foretatt en del innkjøp. Deriblant hadde jeg fått ny underbukse med fabrikkmerket JANUS. Å bli eier av en underbukse kjøpt i butikk til meg – ja, det var stort. Det var helt sikkert første gang det hadde hendt meg. Ellers arvet jeg klær etter eldre søsken. Disse klærne ble brukt som de var, eller de ble omsydd slik at de passet til meg.

Dette ble derfor mye å oppleve innen ganske kort tid: Jeg husker tydelig at jeg om kvelden etter Lillehammer-turen – like før leggetid – hoppet og danset rundt på

Artikkelforfatteren i 9-årsalderen.

kjøkkengolvet og følte meg som verdens rikeste jente – jeg hadde jo JANUS-bukse (bukse kunne jeg ikke si), penger i banken, og jeg hadde foretatt en lang reise i et fint tog med en hyggelig og hjelpsom togfører.

Kilder:

O.T.Rybakken: «Skuletoget» (I gamle fotefar 1994)

Oppvekst i etterkrigstida

Marit Rusten Fintoft:

Tidt eg minnest ein gamal gard ...

Oppvekst i Øyer under og etter krigen til ca. 1950

Avstanden fra egen barndom til de som vokser opp i dag, er ofte så stor at det kan synes å ha liten hensikt å prøve å fortelle hvordan det var. Men jeg vil her gjøre et forsøk.

Jeg vokste opp i Rusten på vestsida i Øyer, og var den yngste av ni søsken – fem gutter og fire jenter. Det var 20 år mellom eldstemann og meg. Jeg var 11 år i 1945, og skolejente på Vestlund. Mor var 54 år og far 57, og jeg syntes de var veldig gamle. På denne tida hadde noen av mine søsken dradd ut, andre var i ferd med å forlate gar-

den og bygda for å få seg utdanning eller arbeid.

Livet på garden

Livet på garden fortsatte i gamle spor, slik det i grove trekk hadde vært både før og under krigen. Det var naturalhusholdning der vi var selvforsynt med det meste. Vi

Garden Rusten i Øyer. Bilde fra 1950-årene.

Kristine (1891–1982) og Paul Rusten (1888–1970) ute på gardsplassen. Bilde fra ca. 1945.

hadde mange slags dyr: kyr, sauer, geiter, griser, høner, hester, katt og hund. Det var flere hus på garden: to stuebygninger, «øvre» og «nedre», stabbur, eldhus og skåle samt driftsbygning med låve, fjøs, stall, utedo og vognskjul. Maskinelt utstyr som bil, traktor, mjølkemaskin e.l. fantes ikke. Ei heller elektrisk kjøkkenutstyr, bortsett fra en liten komfyr. Så langt tilbake som jeg kan huske, hadde vi radio, telefon og aviser.

Fra høsten 1940, da bestefar døde, bodde vi i den nedre bygningen. Den var på to fulle etasjer så vi fikk bedre plass. Under huset var det en mørk kjeller med jordgolv der poteter, grønnsaker, syltetøy, hermetikk m.m. ble oppbevart. Loftet eller «treahøgda» var et spennende sted å gå på oppdagerferd. Særlig de gamle uniformene etter bestefar fanget interessen. Likeså gamle aviser, Amerika-brev og andre papirer.

Like etter freden ble ny, godt isolert vassledning lagt til den nedre bygningen, og det var en stor forbedring, for nå slapp

vi vasskjøringa om vinteren. Det var kran med utslagsvask på kjøkkenet og vask på soverom i 2. etasje. Men fremdeles måtte vi gå på utedo, og bading foregikk i stamp på kjøkkengolvet eller i eldhuset.

Den øvre bygningen ble ombygd like etter krigen og ble etter forholdene ganske moderne, for her ble det baderom med badekar og vannklosett. Dette var en stor forandring. Det ble også støpt kjeller under huset.

Arbeidsoppgaver

Selv om flere av mine søsken var på vei ut, husker jeg tida fra krigen og like etterpå som folksom. I tillegg til de som var hjemme, hadde vi av og til leid hjelp. En tid hadde vi både budeie og gardskar. I onnene trengtes det ekstra hjelp både av unger og voksne i nabolaget. Og mens ombyggingen av øvre bygningen foregikk, var det også håndverkere av ymse slag som skulle ha oppvartning.

Innearbeid

Dette betydde at det var mye å gjøre for ei husmor, og inne måtte vi jentene hjelpe til med matlaging, oppvask, klesvask, stryking, lapping, stopping, søm ol. Med folk i arbeid både ute og inne, var det viktig med faste måltider. Daglig var der frokost (frydugurd), dugurd, kaffe etter dugurden, middag, kaffe etter middagen og kveldsmat. Etter måltidene hvilte karene, mens vi jentene vasket opp og forberedte kaffen. Dette var slik, enten jentene var med ute eller ikke. Til helg og høytider bakte vi både kaker og brød, og det ble gjort ekstra godt reint i huset.

Matstellet

Det daglige kostholdet varierte noe med årstiden, men ganske fast ble det kokt rikelig med vassgraut til kvelds. Den ble spist varm med søt eller sur mjølk til. Vassgraut ble også brukt til dugurd – enten kald eller oppvarmet. Flatbrødsoll med tettemjølke eller søt mjølk, brødmat med pålegg som pølse, ost og syltetøy var også vanlig til dugurd og frydugurd. Spekesild ble brukt både til dugurd og middag.

Kål, pannekaker, lapskaus og spekeflesk var vanlig middagsmat. Noe så godt som fiskeboller og fiskepudding var sjelden, likeså ørret og lågåsild. Steik, kjøttkaker og kjøttpudding var helgekost. Rømmegraut var det bare ved spesielle anledninger. Vinterstid var blodmat, ferskt kjøtt og suppe vanlig, og til jul ble det kjøpt tørrfisk som vi lagde lutefisk av. Til dessert var det ofte bær- og fruktgrøt med mjølk på, eller grøt og puddinger med rød saus på. Ekstra stas var det om vinteren med kalvedans – pudding laget av råmjølka, den første mjølka en fikk etter at kua hadde kalvet.

Det ble mye ekstra-arbeid med slakting om høsten, flatbrødbaking høst og vår, lefse- og lompebaking. Å stå ute eller over en

åpen lem til møkk-kjelleren og skylle tarmer seinhøstes, minnes jeg med liten glede. Det var heller ikke med særlig entusiasme jeg rørte blodet kaldt like etter at det var tappet fra et dyr jeg kanskje hadde vært glad i.

All slakting og tilbereding av slakt foregikk hjemme det jeg kan huske. De siste årene fikk vi muligens malt kjøttdeig og farse på slakteriet, men all oppdeling og klargjøring ellers skjedde hjemme. Kjøleskap og fryser fantes ikke, ei heller elektriske kjøkkenmaskiner. Alt som ikke ble saltet ned til spekemat, måtte tilberedes – males opp, stekes, kokes, fryses (hvis det var kaldt nok) eller hermetiseres. Før det ble vanlig å bruke Norges-glass, ble det brukt aluminiumsbokser til hermetisering. Disse måtte skures rene med sand eller stålull, og det krevde tålmodighet. Når de var fylt, ble de loddet igjen og deretter satt i en kjele med kokende vatn for hermetisering. De måtte være tette.

I alt arbeid med tilbereding og oppbevaring av mat, måtte vi utvise stor renslighet og nøyaktighet. Uforsiktighet straffet seg. Vi fikk her kunnskaper som kunne brukes på mange andre områder seinere.

Fjøsstell og veving

Selv om det var mye å gjøre inne, var fjøsstellet «kvinnfolkarbeid». Jeg syntes det var spennende å være med i fjøset. I begynnelsen var det nok bare lek, men vi lærte mye ved å være med de voksne, og vi fikk tidlig enkle arbeidoppgaver. Å mjølke har jeg liksom alltid kunnet, jeg husker ikke når jeg lærte det.

Etterat jeg var ferdig med folkeskolen i 1948 og framhaldsskolen i 1949, hadde jeg ansvaret for budeie-stellet hjemme vinteren 1949–50, og jeg var budeie på setra i tre

somre fra 1949. Seterlivet slik jeg opplevde det, har jeg fortalt om i «Gamle skikker og oppskrifter fra Øyer» (1995) så her vil jeg fortelle om budeie-stellet hjemme.

Jeg hadde ansvaret for alt stell av dyra: ca 10 kyr og ungdyr, 10–11 geiter, sauer, griser og høner. Av og til stelte jeg hestene også, men det var stort sett kararbeid. Arbeidet bestod i mjølking og reingjøring av mjølkeutstyr, foring, børsting av kyrne og reingjøring av fjøset. Det var alltid med tilfredshet at jeg avsluttet morgenstell og kveldsstell med fjøset skikkelig reingjort og strødd.

Tida mellom morgenstellet og kveldsstellet brukte jeg til veving. Det var ennå mangel på det meste etter krigen. Vi leverte ull på Ullvarefabrikken og fikk hvitt ullgarn tilbake. Dette ullgarnet vevde jeg ulltepper av. Likeså hadde mor fått tak i hvitt

bomullsgarn som ble omgjort til laken. Det ble slitesterkt og godt sengetøy, særlig etter en tids bruk. Av og til måtte jeg også hjelpe til med alminnelig husarbeid.

Utover ettervinteren og våren fikk vi både kalver, killinger, lam og grisunger. På andre tider av året måtte det passes på når dyr skulle bedekkes. «Naturmetoden» ble ennå brukt, og det gjaldt å få dyra til okse, galte, bukk eller vedde i rett tid.

Vårslepp og gjeting

Når våren kom og det begynte å grønnes, ble det uro i fjøset. Dyra lengtet ut. Både folk og dyr var glade den dagen det var vårslepp, og en lang og tung vinter var over. Det var hopp og sprett, rauting og mekring.

Fra vårslepp til vi flyttet på setra, gikk dyra på beite i «hamninga» ovenfor Ry-

Fra Augsetra i slutten av 40-åra. Noen av dyra på vei ut på beite.

bakken. Dit gikk vi med buskapen hver morgen og returnerte hver ettermiddag. Sauene og geitene måtte passeres på så de ikke hoppet over gjerdet til nabo-jordene. Denne jobben hadde jeg i mange år, hverdag som helg – og lærte mye om særpreg hos de enkelte dyr.

En søndag da jeg var i 11–12-årsalderen hadde jeg så lyst til å gå i kirken. Jeg turde ikke å spørre om å få fri til dette, men la opp en plan for hvordan det kunne gjøres.

Jeg sørget for at sauene og geitene fikk litt ekstra med gras og lauv mens jeg var borte, og så til at gjerdene var tette.

Jeg ventet til det hadde ringt første gang. Så la jeg på sprang gjennom skogen til stasjonen og videre til kirka der jeg satte meg like innafor søre inngangsdøra. Basberg var prest. Jeg fulgte nøye med, og messa var en stor opplevelse.

Like etter den var over, la jeg på sprang tilbake til hamninga. Men da hyrden vendte tilbake til sin hjord, var ei nabokone ikke helt blid, for noen sauer og geiter hadde likevel kommet inn på hennes jorde. Men hun fortalte ikke dette hjemme, så min søndagsutflukt ble ikke kjent.

Utearbeid

Å kjøre og spre møkk, pløye, harve og så var stort sett kararbeid. Men i potetsettinga om våren og potetopptakinga om høsten var både jenter og gutter med – også fra nabolaget. Ellers var vi jentene med på utearbeid i slåttonn og skurdonn. Våre to hester, Svarten og Blakken, var trekk-kraft – begge var rolige, sindige hester. Jeg kjørte slåmaskin og høyrive, trakket høylasse og kjørte dem inn på låven. Dette likte jeg, men tynning og rensking i neppeåkeren minnes jeg med liten glede. Arbeidet i kjøkkenhagen derimot syntes jeg var spennende, for der hadde vi grønnsaker av mange slag. Tomatdyrking forekom også,

og under krigen ble tobakkdirking prøvd.

En høst i skurdonna var det svømmekurs i Lågen nord for Tingberg. Jeg hadde god lyst til å være med der, men det bød på vansker, for jeg hadde jobben med å kjøre slåmaskina. Med mor på min side fikk jeg det til. Kurset ble holdt på ei tid som passet med middagspausen. Jeg sprang avgårde, deltok i kurset og var tilbake da middagspausen var slutt.

Skolegang

Jeg begynte på folkeskolen i Vestlund i 1941. Jeg gledet meg stort til å begynne på skolen og sprang lykkelig avgårde – uten følge av far eller mor – den første skoledagen. Før jeg drog, hadde jeg pugget fødselsdatoen min, så den visste jeg da læreren spurte meg. Men så spurte han etter årstallet, og det visste jeg ikke, og det synes jeg var flaut. At læreren visste det uten min bistand, tenkte jeg ikke på.

Gustav Myhren var lærer, og han bodde på skolen ved siden av skolestua. Han hadde vært lærer der fra rundt 1913, og hadde hatt min yngste tante og alle mine søsken på skolen, så han var godt kjent i grenda og bygda. Vi følte han visste alt om oss. Jeg var fra Rusten, følgelig kunne jeg ikke synge, og jeg måtte sitte bak i klassen og regne mens de andre sang.

Skolen var to-delt: de tre første årstrinnene gikk sammen, og de fire siste. Vi gikk annenhver dag og hadde samme lærer i alle fag i alle år. Vi satt sammen på to-mannspulter med lokk. Aud Rognstad og jeg satt fredelig sammen på samme pult i sju år. Rommet var sparsomt utstyrt med kateter, tavle, kart og et skap med finere utstyr brukt i naturfagundervisningen. En ovn like innafor døra var eneste varmekilde. På kalde vinterdager ble det ofte varmt for de som satt nærmest, og heller kjølig for andre i rommet. Spesielt på våte eller kalde

dager hendte det at noen av de som hadde lengst vei, satt og tørket klærne sine og varmet seg da vi andre kom.

Vi hadde undervisning i alminnelige skolefag. Av og til hadde vi gymnastikk, og da kastet læreren jakka. Vi stod ved siden av pulten og gjorde arm- og knebøyninger. Guttene skulle egentlig hatt sløyd om våren, og vi jentene håndarbeid. Men pga. krigen var det mangel på materialer – derfor ble det lite av det; unntatt siste våren. Vesla Lindstad var lærerinne for oss jentene. Vi syntes det var moro med avveksling og kniste og lo.

Noen vårer hadde vi også undervisning i kjøkkenhage, og vi var med på skogplanting. Tord Kvitrud var herredsagronom og underviste oss i dette emnet. Vi hadde igjen problemer med å skjule fnisingen når han gav oss grønnsaksfrøet og utbasunerte på uforfalsket Ringeby-dialekt: «Froet ska røkkje, og froet ska gå med!»

Vi hadde stor respekt for læreren vår, og det var aldri disiplinproblemer. Jeg måtte komme rett hjem fra skolen og skynde meg å gjøre unna leksene. Når de var unnagjort, måtte jeg ta på meg andre klær og sette i gang med arbeid som ventet.

Konfirmasjon med forberedelser

Sokneprest Basberg hadde sluttet, og den nye presten het Gustav K. Høyem. P.g.a. presteskiftet var det ikke konfirmasjon i Øyer i 1947. I 1948 gikk det derfor to kull for presten, så vi var ganske mange: 22 gutter og 17 jenter. Innskrivingen foregikk om våren i 7. klasse. Vi gikk for presten om sommeren og ble konfirmert om høsten. Dette var nytt. Før begynte de for presten om høsten. Undervisningen foregikk for det meste i Øyer kirke.

For jentene var bunad blitt vanlig antrekk til konfirmasjonen. Jeg fikk hvit Lundebby-bunad fordi det ikke var blått

eller svart stoff igjen. Min yngste søster, Gunvor, broderte den, og Aslaug Sletthaugen sydde den ferdig. Hun sydde også kjolen jeg hadde til overhøringen. Konfirmasjonsfeiringen var enkel. Aslaug Sletthaugen (en av fadderne, den andre var død) og et par andre, var med hjem og spiste middag sammen med oss som ellers var hjemme til daglig.

Av presanger – i tillegg til klærne – fikk jeg et sølvkjede, et lite smykkeskrin i sølvplett med navnet mitt inngravert i lokket, og en sølv syltetøy-skje, også med navnet inngravert. Noe annet kan jeg ikke huske. Det var ikke vanlig med store selskaper og mange presanger til konfirmasjon den gangen. I hvert fall ikke hjemme hos oss.

Konfirmasjonen markerte overgangen til en helt ny tilværelse med nye rettigheter og plikter, og man fikk lov å være med på fest!

Videre skolegang

Framhaldsskole

Det var ingen selvfølge å fortsette på skole etter 7-årig folkeskole. Her i Øyer ble framhaldsskolen obligatorisk fra høsten 1948 for alle som ikke hadde planer om videre skolegang, og jeg begynte der. Den hadde vært frivillig siden 1944 på Tretten og fra 1945 her i Øyer. Vi var 27 elever så vi var en stor klasse.

Teorifag og sløyd var på Solvang og skolekjøkken på Vidarheim. Øyvind Berge var lærer i teorifag og sløyd, Bjørg Solheim var husstell-lærer.

Fagene var stort sett de samme som på folkeskolen. Vi gikk 6 dager i uka, og skoleåret varte fra først i oktober til først i april. Jeg opplevde det som et givende år, og lysten til videre skolegang bare økte. Men først måtte det skaffes kapital; derfor tok jeg på meg budeie-stellet hjemme. Høsten 1950 begynte jeg på Gudbrandsdal

offentlege landsgymnas på Vinstra. Jeg bodde på hybel i fire år, og en ny tilværelse var begynt.

Leik og fritid

Fritid var det lite av, og fritidsproblemer var et ukjent begrep. Hadde vi litt ekstra tid, var det aldri vanskelig å finne på noe å aktivisere seg med, selv om vi hadde lite med leiker og lite utstyr ellers. Ski hadde jeg ganske tidlig arvet etter søsken, og gikk mye på ski om vinteren.

Ellers var spark et nyttig framkomstmiddel. Min yngste bror, Johannes, fikk rattkjelke, og den hadde vi mye moro med. I min oppvekst-tid i Baklia var det svært få biler å se. De som var, hadde ikke særlig hastighet, for de måtte jevnlig stoppe for grunder. Hvis vi så eller hørte en bil, var det litt av en sport å springe til nærmeste grind for å åpne. Det var ekstra stor stas hvis vi fikk noen øre for den jobben, men

ofte var det belønning nok å få se en bil på nært hold. Den vesle biltrafikken bød ikke på store farer, så vi kunne leike ganske fritt. I 1953 var nåværende vei ferdigbygd, men enda var biltrafikken beskjeden og ufarlig.

Så snart våren kom, var det moro når vi ungene i nabolaget møttes og kastet på stikka, slo langball, vippet pinne, kastet ball eller hoppet pantis (paradis). Dette var aktiviteter vi også var opptatt med i friminuttene på skolen, såvel som skigåing, aking ol. om vinteren. Om sommeren var bading i Rybakk-tjernet eller i Lågen en yndet aktivitet. Så snart vi så vårt snitt til det på varme sommerdager, sprang vi for å bade.

Foreningsarbeid og andre tilbud

På den tid jeg vokste opp her, var det ikke mye å være med på. På Tingberg var det basarer av ymse slag, og dit fikk vi av og til lov å gå. Så fort det lot seg gjøre, ble jeg

Leikekamerater i nabolaget.

*Fra v. Øystein Løken, Torbjørn, Magne og Inger Viken, Bjørg og Astrid Haugen, Ingrid Sveen.
Bildet er tatt i 1945.*

medlem i Øyer ungdomslag og deltok i noen møter der. De arrangerte leikarring der vi fikk opplæring i gamle leiker og danser. Og så var det fest på Tingberg 2.dag jul, og det var stor stas å bli så gammel at man fikk lov å være med på den. Det var også studiering i litteratur som jeg deltok i den vinteren jeg hadde fjøsstellet hjemme.

Like etter krigen så jeg to spillefilmer på Tingberg. Det var «Trysil-Knut» og «Klokene ringer for deg». Begge gjorde sterkt inntrykk. Høsten -49 fikk jeg være med Gudbrand, bror min, til Oslo for første gang. Det var en ekstra belønning for

budeie-stellet om sommeren. Det ble en stor opplevelse å se Karl Johan, Stortinget, Slottet og andre store hus, lysreklamen og all brulegningen.

Vi brukte tog til og fra Oslo, og kjørte med buss og trikk i byen. Under mitt opphold der, var jeg både på teater og kino. Hva jeg så på Nationaltheatret, husker jeg ikke, men på kino så jeg «Den tredje mann». Også et minne for livet.

Kilder:

Tor Ile: Bygdebok for Øyer

Arne Løken: Fra Amtskole til Ungdomsskole i Øyer (1991)

Arne Finborud:

Ein utkant i utkanten

Krukgrenda øvst i Midtbygda var mitt oppvekstmiljø i dei fyrste etterkrigsåra. Det var ikkje verdas navle, akkurat. Tida hadde stort sett stått stille i mange ti-år, og lite skjedde før på slutten av 50-åra. Men da kom revolusjonen.

Kruke med dei gamle husa før 1968.

Det fyrste eg hugsar er frigjeringsdagen, 8. mai 1945. Da var eg litt over fire år og stod saman med dei andre i familien ute på tunet og såg at flagga gjekk til topps i bygda. Det var berre dei største gardane og noen få hus nede på Flata som hadde flaggstong. Vi hadde det ikkje.

Grenda var ikkje stor. Dei to Kruke-gardane låg samla med mange hus i ei klynge. Og så var det Krukbakken, Krukhaugen, Krukstugua, Krukjordet og Skredderhaugen. Jorda var bratte, og dei fleste husa gamle. Nordafor låg Hov, nedafor Høvre og ovafor skogen. Det var mi fyrste verd.

På den eine Kruke-garden voks eg opp saman med mor, far, bestemor og to brør, som båe var eldre enn meg. I dag driv eld-

stebror Johs garden saman med Bjørg, medan Kristian bur i Elverum. Mor hadde arva garden. Ho var opprinneleg frå Åsheim like i nabolaget. Som yngstejente vart ho adoptert av tanta og onkelen sin på Kruke – Berthe og Johannes, som var barnlause. På den måten fekk eg to bestemor, som båe kom frå Høvre, men ingen bestefar, for han døydde lenge før eg vart fødd.

Far var frå Vang på Hedemarken og hadde kome til Øyer som kontrollassistent. Foreldra hans var døde. Far hadde arbeid utanom garden, noe som var veldig uvanleg. Kvar haust pakka han «Brenneri-kufferten» og drog rundt som statskontrollør på potet-brenneria både rundt Mjøsa og i

Trøndelag. Ofte var han borte til utpå vinteren, og den gongen var det ingen ting som heitte veke-pendling. Bil hadde han aldri.

Miljøet

Garden og grenda prega oss alle. Og det var ikkje noe luksusliv – for å seia det mildt. Livet var fyrst og fremst arbeid – anten det var på bratte jorder, i eit gammalt fjøs eller umoderne våningshus. Vi fekk nytt bolighus like etter krigen, men det var ikkje innlagt vatn. Vatn fekk vi hente i gamlehuset der Marit, Olaf og Arvid Trøsken bodde på kjøkkenet, og Per Lie i kammeret. Andre-etasje i gamlebygningen var bortleigd. På den måten var det alltid mye folk på garden. Vi bodde også tett innpå folket i «øvre» – Kristine og Ole Kruke og familien deira. Vi var dei einaste i grenda som hadde telefon, og det var alltid ope hus for alle som kom for å ringe. Men vi ungane var ikkje alltid like blide for å gå rundt i grenda med telefon-bod. Som oftast fall denne jobben på meg som var yngstemann.

Det var nok liten tvil om at mor og far hadde ønskt seg ei jente etter å ha fått to gutar. Men mor måtte ha hjelp i huset, og det vart etterkvart mi oppgave. Brørne mine var tidleg med i «kararbeidet» ute, fyrst og fremst i onnearbeidet. Vi hadde mye ljåslått både i brattbakken, i landgongene, der hestane skulle snu med slåmaskina, og på seterlykkja. Ljåslåtten vart tørka på marka, og det kunne bli mye kåing og såting når veret var dårleg. Maskinslåtten vart hesja, og det var nok det kjedelegaste arbeidet. Tungt var det også, enda det vart betre etter at vi fekk sleperive. Om hausten vart det skurdonn, der vi ungane lærte oss å binde kornband og dra dei opp på rå. Eit høgdepunkt i gardsarbeidet var tryskinga seint om haus-

ten, for da måtte vi ha ekstrahjelp frå heile grenda.

Det var jo ei klar kjønnsdeling også i arbeidet, og kvinnfolkarbeidet hadde låg status. Men mor hadde lengst arbeidsdag av alle, sjølv om vi hadde budeie så lenge vi hadde mjølkekyr. Mor var fyrst oppe og sist i seng, sjølv om ho hadde dårleg helse. Ho kunne nesten aldri kvile, heller ikkje på søndagar. Karane hadde tyngre kroppsarbeid, men dei hadde sine faste kviler både etter dugurden og middagen. Om sommaren skulle dei også ha «kaffe midt i økta» ute på jordet.

Tungvint

Gardsdrifta gjekk på gamlemåten. På den tida hadde vi rundt 50 mål dyrka jord. Vi hadde ti kyr, og i fjøset var det også plass til to grispurker, noen høner og ein hane som vi hadde lært å hypnotisere. I tillegg hadde vi stall med to hestar, Pelle og Blakken. Rundt nautgarden («no'garden») var det også skåle, redskaps-skyle og to tømralåver. Og sjølvsagt utedo med to seter for vaksne og eitt for barn. Høyet måtte berast til fjøset i korgar om vinteren. Frå den eine låven var det bratt opp til fjøset. Høyberinga var kararbeid, sjølv om Marit Trøsken også gjorde det, for ho var sterk.

Det gamle fjøset i kjellaren under skålen hugsar eg av ein spesiell grunn, fordi det vart brukt som «fengsel» da vi ungane leikte «heimefront og nazistar» etter krigen. Brørne mine brukte sine privilegier og spelte helterolla som heimefrontkarar. Dei gjekk i anorakkar med armbind og hadde laga seg armbrøst til våpen. Eg måtte alltid vera nazist fordi eg var yngst. Det var ingen forlystelse å sitja innestengd i det mørke, tronge fjøset om sommaren når tullen ennå ikkje var kasta ut. Men bestemor kom ofte og befridde meg.

Elles leikte vi oss mye med bilar som vi

snekra sjøl. Bak fjøset hadde vi eit anlegg med vegar, bruer og garasje. Bjørn Kruke og eg hadde eit heilt gardsanlegg nede i Bjørkli, med dyr av fine steinar som vi fann i Hovsåa. Om vinteren bygde vi hoppbakkar nesten på kvart jorde, og det var alltid skuleskirenn med sjølvaste Ole Stenen som dommar. Syklar fekk vi i 13–14-årsalderen, og armbandsur var fast konfirmasjonsgave.

Vasslaust

Den fyrste store forandringa på Kruke etter krigen skjedde midt på 50-talet da vi bora etter vatn. Nesten kvar vinter vart vatnet frå den gamle brunnen borte, og så måtte vi kjøre vatn frå Hovsåa. Eg trur vi var dei første i bygda som bora etter vatn. Det gjorde vi etter råd frå Steinar Skjeseth, som var fetter av far, og som seinare vart geologi-professor. Ein svenske som heitte Alexanderson og som hadde motorsykkkel, stod for boringa. Han heldt på nesten ein heil sommar før han endeleg fann vatn. Da fekk vi innlagt vatn til kjøkkenet vårt.

Den neste revolusjonen kom da far kjøpte traktor i 1958. Det var ein Ferguson frå Lågåton på Tretten. Eldstebro, Johs, skulle bruke traktoren, for han var ferdig med militær-tenesta. På den tida hadde vi også slutta med kyr. I staden satsa far på sau, og innreidde fjøstrevet til sauehus. Det heldt heilt til Bjørg og Johs bygde nytt uthus i 1968. Da vart dei gamle husa rivne.

Men i lang tid skjedde det lite. I Midtbygda var det ingen bil før Johannes Bergum kjøpte seg varebil på 50-talet. Johan Hov hadde ein traktor, men det var hestane som var trekk-krafta. Kristen Aronsveen kjørte mjølka med ein Reo, Magnus Opdahl hadde ein Fargo. Vi ungene kunne høre på duren kva for ein bil som kom oppover Midtbygda. Det var nesten aldri andre bilar etter vegen.

Artikkelforfattaren som konfirmant.

Den store draumen var sjølv sagt å få bil. Det var langt og tungt å gå oppover Midtbygda. Men fyrst på 60-talet begynte bilane å komme for alvor. Bilrasjoneringa vart oppheva i 1960.

Enkle kår

I dag er det svært så lett å seia at eg voks opp i enkle kår, og i eit nokså innestengt miljø der det var lite rom for avvik. Men det er eit altfor einsidig bilde. Vi hadde det som var mest nødvendig, og sjølv om

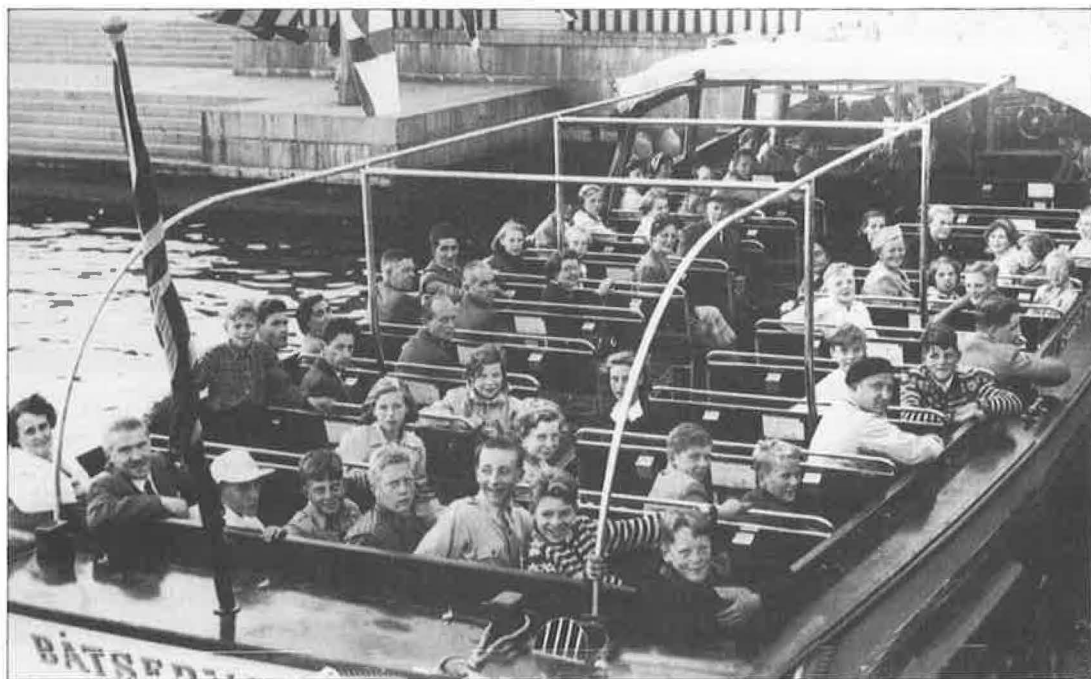
gardsdrifta knapt gjekk med overskot, hadde far ei inntekt noen månader i året som kom godt med. Dessutan kunne vi hogge litt tømmer kvar vinter. Vi brørne brukte heimesyddde kleder og ski etter kvarandre. Men det hendte vi gjekk til Håkon Høggberg i Nordbygda som var skreddar, og fekk sydd oss nye vadmåls-nikkarsar. Og vi gjekk til Arne Dalbu som reparerte skoa våre. Mange hadde det dårlegare enn oss. Dessutan hadde vi god plass etter at vi flytta inn i nybygningen.

Hos Turtumen

Eg begynte på skulen i Klokkargarden i 1948. Der gjekk vi dei to fyrste åra med Olaug Turtumøygard som lærar. Ho var også ei slags reservemor for oss alle. Tre-

dje året kom vi til Vidarheim og Live Sulheim. Da kom vi også saman med elevane frå Nordbygda som hadde gått i Bekken dei to fyrste åra. Deretter bar det til stor-skulen og Oluf Turtumøygard, som vi berre kalla Turtumen. Vi gjekk på skulen annankvar dag og med to klasser i same rom.

Eg har stort sett berre gode minne frå skuletida – sjøl om det ikkje var fritt for mobbing, eller erting, som det heitte. Noen vart nok plaga av det, men det var sjølvstegt ein heilt annan skule enn det vi seinare har fått. Lite hadde skjedd sidan mor gjekk på Vidarheim rundt 1920 – også med Turtumen bak kateteret! Men når eg ser i mine gamle skulebøker, skjønner eg at vi faktisk lærte mye. Vi hadde lang skuleveg og

Elevar 4.–7. klasse og lærarar frå Vidarheim på skuletur til Oslo 1953. Her på båtutur på Osloffjorden saman med andre båtuturistar.

Nærast frå venstre: Bjørn Olstad, Jon Thorsrud, Hallvard Arne Ørjasæter, Ove Høistad, Arne Huuse, Bjørn Kruke, Arne Dahl, Kari Skard, Borghild Bø, (to framande gitar), Gunda Bø, Bjørg Olstad, Karin Manengen, Anne Mari Skard, Liv Ødegård, Oluf Turtumøygard, Live Sulheim, Olaug Turtumøygard, Astrid Dahl, Anne Marie Hagen, Marit Skarjordet, Martha Bergum, Eva Odden, ukjent.

brukte ski nedover brattbakkane i mørkret. Ofte var vi ikkje heime att før langt på kveld. Det var mye å finne på i Kramp-rudsbakkane på heimvegen!

Til Vinstra

Eg gjekk også framhaldsskulen, slik alle gjorde – unntatt dei få som begynte direkte på realskulen i Lillehammer. Lærer det året var Jostein Solbakken, og han rådde meg til å søke landsgymnaset på Vinstra. Det var eit godt råd, for da spara eg eitt år på å ta artium.

Med Vinstra starta eit heilt nytt liv. Hausten 1956 flytte eg heimanfrå og tok inn på hybel, 15 år gammal. Det var hardt nok ved sida av alt skulearbeidet. Fyrst måtte vi gjennom ei opptaksprøve, og der fall mange av lasset. Dei aller fleste hadde hatt engelsk frå før. Det hadde vi ikkje hatt i Øyer. På same tid starta vi med tysk. Og i andreklasse kom fransken. Da kom vi også i lag med dei som hadde tatt realskulen.

Eg treivst veldig godt på Vinstra. Det var eit fint skulemiljø. Lektorane var unge og entusiastiske, og elevane var ganske godt kvalifiserte også. Utover bygdene var det på den tida berre noen få som tok artium. I dag går alle på vidaregåande skule. På Vinstra vart eg også interessert i samfunns-spørsmål, og det har på sett og vis vorte min leveveg. Serleg var eg interessert i målsaka, og eg vart ivrig samnorskmann. Ikkje alle framstøyt var vellykka. Dette var på den tida det var reine krigen i mange bygder om skulespråket. Siste året brukte eg mye tid på å vera russeformann. Det var eit verv eg hadde stor glede av. Eksamen klarte eg også å få med meg.

Eg var ferdig på Vinstra våren 1960, og så var eg lærarvikar på Solvang eit halvt år før eg drog på militærtjeneste. Der fekk eg meg ein tur til Texas for å skyte rakettar. Det var ei storveges oppleving for ein ung-

dom frå Kruke-grenda. Så vart det filologi og samfunnsfag på Universitetet i Oslo med mye politikk attåt, og etter embetseksamen bar det rett til Dagbladet. Men det er ei anna historie.

Aktivitetar

Sjølv om Øyer i etterkrigstida ikkje var det mest avanserte samfunnet, er det heller ingen grunn til å svartmåle. Det var plass til mye anna enn skule og arbeid, og eg var med på det meste. Turtumen starta 4H-lag som heitte Spira, der eg vart formann. Vi var ganske aktive ei tid. Helge Jørstad starta speidarlag for gitar – som Turtumen ikkje likte fordi det var for byprega. Og så kom Øyer Guttekorps i gang med Aksel Huuse i spissen.

Han la ned eit enormt arbeid. Frå Midtbygda var Bjørn Kruke og eg med. Fyrst måtte vi gå rundt og samle inn pengar til instrument. Og vi lærte oss ein enkel marsj såpass bra at vi kunne stille i 17. mai-toget med båtluver, kvite skjorter og tversover-sløyfe som uniform. Det var gjæve greier. Vi reiste også heilt til Dombås på musikkstemne der vi spelte «Fagert er landet» – tre vers, og «Alperosen» – fem vers! Det var alt vi kunne. Men medalje fekk vi, og året etter var vi mye flinkare. Eg gjekk også hos Olaug Turtumøygard og spelte orgel i mange år. Heime kjøpte far eit gammalt orgel som eg spelte mye på. Alle elevane på Vidarheim hadde skulehage, som Turtumen kom og inspiserte om sommaren. Utpå hausten var det utstilling av varene og utdeling av diplomar på skulen.

Far song andrebas i Øyer mannskor som vart dirigert av lærar Musdalslien. Mange andre frå Midtbygda var også med. Dei gjekk til Tingberg ein kveld i veka for å øve. Det same gjorde Fredrik Krukstuen som var med i Øyer Musikkforening. In-

gen hadde bil eller motorsyssel. Mor var med både i sanitetsforening, misjonsforening og bondekvinnelag, og ofte hadde vi møter heime.

På Tingberg var det større basarar. Dit kom også Norsk Bygdekino. Men ingen kunne slå Stordahl og Engerdahl når dei kom på blindekveldar. Etter at vi var konfirmerte, kunne vi gå på dansefestane på Tingberg. Noen hadde forsøkt å lære danseskunsten på Bergs danseskole som kom til Øyer, med både samba og foxtrot – som eit moderne pust. I romjula var det alltid juletreffest på Vidarheim. Elles var juleselskapet på Høyve eit høgdepunkt. Der var det alltid mange gjester og nesten alltid julebukkar.

I 1950-åra var det starta gamleheimslag i heile bygda. I Krukgrenda var oppslutninga hundre prosent. Møta gjekk på omgang med utlodning som viktigaste punkt på programmet. Kvar sommar slo alle gamleheimslag seg saman og arrangerte stor fest på Hundhaugen som var den finaste utsiktsplassen i Midtbygda. Den nye gamleheimen på Prestegardsjordet vart resultat av eit reall spleiselag i bygda og vart bygt av tioringar frå alle basarane. Nå er dette bygget overtatt av dei yngste i samfunnet.

Idrett

For mange ungar var idrett ein viktig del av fritida. På søndagane sparka både vaksne og ungar fotball på ei slette oppe i skogen. Brørne mine var flinke både på ski og i fotball. Eg var meir middels, men eg var da litt med. Om søndagane gjekk Johs og Kristian den lange vegen til Rustbakken for å hoppe på ski. Når våren kom, sykla dei til Granrudmoen på fotballtrening minst ein kveld i veka. På søndagar var det kamp. Interesse for sport var stor. Alt som stod om sport i Gudbrandsdølen og Natio-

nen, vart slukt. Høgdepunktet var OL i Oslo i 1952 da Johs fekk lov å abonnere på «Sportsmanden».

Vi gutane delte soverom og hadde avisutklipp av idrettsheltane våre over alt. Torbjørn Falkanger, Hallgeir Brenden og «Hjallis» stod sterkt.

Brennlia

Seterlivet var ein viktig del av heimemiljøet. For oss var det Brennlia. Der var det eit yrande liv, serleg i helgene og når seterslåttten stod på. Mjølkebilen var fullstappa med folk på lasteplanet kvar laurdag. Fisking med stong og oter hørte også med, og fjellaure var i min oppvekst den einaste fisken vi ungane ikkje avskydde. Dette var før frosenfiskens tid.

Det var sjølv sagt også før fjernsynet si tid. TV såg eg fyrste gongen på russeturen til København i 1960. Men vi hadde radio, og eg begynte tidleg å følge godt med på nyheitene. Og eg stod ofte oppi vegen om kveldane og venta på at postmannen, Ole Stenen, skulle komme med avisene. Eg hadde stor leselyst og fann også vegen til folkebiblioteket på Tingberg der Ruth Gilbebo var ein god rettleiar. Eg fekk også råd av Turtumen om kva eg burde lesa. På Vidarheim var det også boksamling.

Middelalderen

– Du far, har du vokst opp i middelalderen, du? har borna mine ofte spurt meg om når eg har fortalt om min barndom og oppvekst. Det fortel mye om alt som har skjedd sidan frigjeringsa i 1945. Midtbygda var godt skjerma mot moderne tider. Men det var eit trygt og stabilt miljø. Skilsmisser var ukjent, og vi vart for alltid vaksinerte mot bonderomantikk.

Miljøet var heller ikkje utan gleder, sjølv om vi måtte finne på det meste sjølve. Litt av det var nokså vågalt. Serleg spennande

var det å tjuvrøyke. Epleslang hørte også med både hos prest og klokkar. Men best smakte epla frå lensmannshagen, for der var vi ekstra redde for å bli fakka.

Kvar påske drog vi på setra til tante Magnhild saman med mange kameratar og eit sledelass med mat. Det var ungar og ungdom på heile Steinsetra og andre setrer, og det var livate påsker. For oss ungane var skjærtorsdag eit høgdepunkt. Da kom mange vaksne frå bygda til Pølen der det var øl-servering, og det var mye rart både å høre og sjå. Vi hadde det aldri kjedeleg. Det skjedde alltid noe, og det var alltid noe å gjera.

Fremmendfolk kom det også. Om sommaren hadde vi nesten alltid besøk av fars slektningar. Ein onkel som var drosjesjåfør i Oslo, kom i amerikansk bil. Det var frakke greier. Eg fekk vera med mor og far på gjervisitt til Oslo da eg var ni år. Alle andre misunte meg, for dei fleste hadde berre vore på Lillehammer – ja, knapt nok det. Men vi drog på skuletur til Molde og seinare til Oslo. Ingen glømmar at Turtumen gjekk fyrst med ei kubjølle i Oslos gater med heile Vidarheim på slep. Det var litt av eit syn! Og morosamt var det – det også!

Liv Halstenstad:

Dulven skole – en fin vokseplass

Dulven skole.

Begge mine foreldre, Petra og Ingvar Hysten, var lærere på Dulven skole. Som nygifte kom de flyttende til bygda høsten 1922 og startet på sine livsverk som skulle vare omkring 40 år. Mamma var kjøpmannsdatter fra Tolga, mens pappa var av bondeslekt fra fjellbygda Kvikne, begge steder ligger i Nord-Østerdal.

Jeg var minstemann i familien, født midt under krigshandlingene i 1940. Eldste søster Magni ble født i 1924, eldste bror Ivar i 1926 og tvillingene Arne og Brage kom til verden i 1933.

Mine aller første barndomsminner

Dulven skole i Musdal var en fin plass å vokse opp på. Begge foreldrene mine var lærere på skolen, og vi ungene ble en naturlig del av skolemiljøet. Jeg var tidlig med i timene – og det var stor stas å få sitte mellom de store jentene på 2-mannspultene. Jeg fikk være med og samle ulldotter til fine pressa bilder og samtidig fikk jeg nok et godt forsprang på min egen skolegang. Det er blitt fortalt at jeg i 4-årsalderen leste høyt i avisa om Hitler og Terboven. Samtidig som vi hadde mye moro sammen med

alle skoleungene, var det en kjennsgjærning at det nyttet ikke å få ha noe for seg sjøl utafor stuedørene. Et lite lekehus satt opp av plankerester utpå bakken var fristende bytte for mange aktive krabater.

Et av mine første bevisste minner fra barndommen, var en redningsaksjon nedi Hovdefossen som skjedde på senhøsten 1944. Far og datter fra Kampen var ute på Lågen utafor Hovdevollene for å prøve fisken. Med ett kom de bort i strømmen og ble ført rett ned mot vesle Hovdefossen. Båten ble hengende fast på en stein midt

ute i fossen – og de greide ikke å komme løs. Etterhvert oppdaget folk at en uhyggelig ulykke var i ferd med å skje. Fra Dulven kunne vi se ned på fossen, på flakken de lys og mennesker som beveget seg.

Bror Ivar hadde fått en skikkelig lyskaster av skolebuss sjåføren, Mikkel Wasrud fra butikken nedpå Tretten stilte med et tau – riktignok laget av papir. Noe annet var ikke å oppdrive på den tiden. Båter ble rekvirert, og i høstmørket jobbet en hel del mennesker for å redde de to. Faren prøvde å komme seg over til Bjørnstadøya ved hjelp av tauet, men mista taket og forsvant i fossen. Jenta ble tilslutt reddet av noen som greide å manøvrere en båt bort til henne.

Mine opplevelser av krigstida

De første barndomsåra mine ble naturlig nok preget av krigen, men jeg kan ikke huske spesielt krigerske minner. Magni og Ivar gikk på den høyere skolen på Lillehammer i flere av disse krigsåra. Magni var til stor hjelp hjemme etterat hun tok realskoleeksamen i 1942. Det var ikke de store utfordringer for unge utenfor hjemmet i de årene, men med dyr i fjøset og 3 mindre søsken manglet det ikke på arbeidsoppgaver på Dulven.

Ivar frakta noen ganger illegale skrivi mellom de mer sentrale personene i motstandsbevegelsen mens han reiste til og fra skolen på Lillehammer.

Et minne fra denne tida var den natta på vårkanten i 1945 da det dundret på skoledøra. Det var Gestapo som skulle arrestere storebror. Det var en uhyggelig situasjon, og jeg er viss på at hele min familie husker dette fortsatt som et mareritt – nesten ikke til å tro.

Mens mamma laget litt nistemat på kjøkkenet, stod en gestaposoldat med løftet pistol bak henne. Hva kunne hun vel finne på i den situasjonen?

Storesøster Magni med artikkelforfatteren på armen. Ca. 1941.

Til sammen 18 tretlinger, mest ungdom, ble arrestert den natta og fraktet til Suttestad på Lillehammer, men i Musdal var det bare Ivar som ble tatt.

Jeg husker enda mamma som flere ganger i tida frem til frigjøringen dro med toget – først til Lillehammer og siden til Hamar for å besøke ham – medbringende mat og klær.

Jeg husker også gleden da frigjøringen kom og storebror et par dager før kom hjem.

Besøk i russerleiren på Stavsplassen

Utover forsommeren var det mange russiske soldater på Tretten. De satt i fangeleir nedpå Stavsplassen. De fartet en del rundt i

bygda for å prøve og få tak i mat, og til tross for store språkhindringer fikk vi god kontakt med dem. De var utrolig flinke med hendene og laget de nydeligste smykker og annen brukskunst. Mot penger eller mat kom ringer, utskårne flotte haner og nydelige smykseskrin inn i familien. Smykkene var laget av det de hadde for hånden, så som kokekar av aluminium, trestykker, tannbørsteskaft og halm.

Jeg var lovet en slik ring først i juni – og det falt seg slik at vi var på Stavsplassen for å feire 7. juni. Plutselig oppdaget foreldrene mine at jeg var borte – og satte himmel og jord i bevegelse for å finne meg igjen. Og hvor hadde jeg tatt veien? Jo, de fant meg i koselig selskap med en flokk russiske soldater inne på et av rommene i fangeleiren hvor køyene dekket alle veggene. Jeg skulle bare hente ringen min, jeg! Akkurat da hadde jeg nok ingen språkproblemer i det hele tatt – og jeg kunne ikke skjønne hvorfor de voksne var så oppskjørtet da de kom og halte meg med ut. Men ringen fikk jeg.

Barndomsår på Dulven

Etter krigen reiste Magni og Ivar ut for å få utdanning. Magni til lærerskolen i Elverum og Ivar for å bli ingeniør i Gøteborg. Det fulgte glade og lykkelige år, med stor aktivitet i nærmiljøet og topp stas i feriene når storesøskenene kom hjem med pust fra «den store verden».

Dulven hadde en strålende beliggenhet – oppå brattbakken med flott skiterrang rett utfor i retning elva. Det hendte at vi i storfriminuttet kunne havne faretruende langt nedi Hovdejordene i løssnøen. Da kunne det ta litt tid før de mest dristige kom seg opp igjen til kunnskapens alter. Pappa hadde pipill først på min skoletid – og vi hørte den knapt. Senere fikk han seg ei durabelig bjølle som nok egnet seg bedre til å fange

inn aktive krabater i lystig lek uti bakken mot Vesleenget.

Førjulopplevelser og juletradisjoner

Utpå Dalabakken stoppa vanligvis skiløypene, for nedi Dalom var det stupbratt rett ned i Musåa. Men på sommeren var det slåttonn i Dalom og på jordene rundt Dulven. For vi hadde jo husdyr sjøl om det bare var en skolegård.

I fjøset stod kuene Lykke, Skjønndyr og Dulvi, på det meste, med selskap av kalver, noen sauer under krigen, gris, høner og katt. Ikke rart at jeg alltid grudde meg til førjulstida da Skybergsholokara kom for å slakte noen av vennene mine i fjøset.

I kjølvannet av dette kom en storstilt hermetisering og opplaging av forskjellige kjøttvarer og blodmat. Et par dager om høsten kom Tina Solby til oss for å bake flatbrød i eldhuset. Pappa hadde ordnet med mye fin bakstved, og brødleivene ble lagret i en høy stabel på platen som hang ned fra taket på stabburet.

En del år da andre lærerinner, som Anna Enge og Magnhild Lesjø var engasjert i småskolen, husker jeg mamma som en aktiv husmor på Dulven. Særlig husker jeg lefsebakingen i eldhuset før jul, for da brukte jeg å sitte inne i den gode varmen sammen med bestevenninnene mine og høre mamma fortelle om da hun var lita jente – og hvordan de hadde feiret jul den gangen på landhandelen på Tolga.

Førjulstida var alltid morsom, stemningsfull og spennende for oss ungene. Jeg glemmer aldri den jula Magni kom hjem fra lærerskolen og hadde med seg teksten til «Musevisa». Vi lo og lo – og visa ble øyeblikkelig øvd inn og satt opp på programmet til juletreffesten.

Gavene våre ble anskaffet i all hemmelighet og lagret inne på finstua. Noen klemte mer enn andre – og følelsene kunne

nå store høyder, men typisk julemas hadde vi den gangen også.

Familien vår hadde en tradisjonsrik julefeiring, med mye sang og gang rundt juletreet, mye god mat, julenissebesøk, og storesøsknene hjemme på juleferie. 1. juledag var vi alltid i kirken, men det var ikke alltid så enkelt å komme dit – tross alt var det omlag 4 km. Det gikk på spark og kjelker. Noe fant vi ungene alltid å krangle om ved denne kirkeskyssen, så det var ikke alltid den store julefreden som rådet rundt oss. En spark med opp til 3 passasjerer bakover på meiene, og et par foran, var ikke alltid så lett å manøvrere nedover Musdalsvegen. Juletreffesten på Dulven samlet de aller fleste musdølene, gamle som unge. Det var en spesiell stemning når huset sydet av liv,

ungene romsterte i trappa og gangen, veggene svettet og dampen stod utover dørene i vinterkulda. Høytidelig underholdning av elevene, 4–5 ringer rundt juletreet – og egg og ansjosskiver med kakao oppå småklassesalen etterpå – var fast tradisjon.

En annen tradisjon var ungdomslagets medlemsfest på Bjørkholt 2. juledag. Mine foreldre var trofaste mot den frilynte ungdomsrørsla, og mange var de festtaler og prologer som ble avlevert på denne festen.

Vinteraktiviteter inne og ute

Vinteren hadde fine kvelder hvor vi ungene i nabolaget møttes og kjørte løyper på ski i måneskinnet. Rattkjelken var et spennende kjøretøy når føret var godt. Den mest attraktive sporten startet med en kjelketur

Nyttårskvelden 1951–52.

*Fra v. pappa Ingvar, Magni, Oddvin Hæreid, Ingeborg Thomasgaard (søster til mamma), Arne, mamma Petra, Ivar, Brage.
Foran artikkelforfatteren med Haugtussa.*

ned til stasjonen ved kveldstogtid. I smug festet vi rattkjelketauet bak i støtfangeren på en av hotellbilene og så «lifta» vi opp på «Skogan» – og kjørte flott nedover igjen.

Omreisende trubadurer fra blindesaksforeningen, predikanter og andre kulturpersonligheter kom i blant til skolen for å arrangere møter og konserter. Mamma tok i mot med middag – jeg satt i en krok og blafret med ørene overfor denne storslagne hendelsen, – og så ble det underholdning om kvelden. Det hendte til og med at sognepresten, Basberg eller Høyem tok en tur ut i distriktet og holdt en liten filial-gudstjeneste.

Andre som gjerne tok turer innom oss, var Øyer-lærerne Gjørva og Musdalslien. Når de hadde besøkt familien i Musdalslien, tok de søndagsettermiddagen på Dulven over et slag Whist med foreldrene mine.

Da var det moro å sitte ved et av bordhjørnene og følge med – både på praten og kortspillet.

Nabokontakt over aldersgrensene

Vi hadde også god nabokontakt med Håkon nedi Hovde. Jeg var ofte på besøk hos ham – faktisk hver fredag kl. 12, en periode. Han og jeg musiserte sammen; jeg på orgel og han på fele. Det gikk blant annet i Sørensens vals og Lokker'n. Etterpå spiste vi epler fra glassepletreet og leste Magasinet for alle. Vi stekte til og med pannekaker i fellesskap. Tenk for en rikdom det var å oppleve et slikt vennskap på tvers av årene mellom oss. Da Håkon giftet seg med Mina og flyttet nedi Sveom, fikk jeg en god venninne til – og mange koselige besøk hadde jeg hos dem. Sveom hadde en storslått utsikt mot Hovdefossen og Tretten sentrum. Å traske i hælene til Mina og Håkon hjemme i deres fredelige paradis

var en opplevelse jeg satte umåtelig pris på. Veien ned og opp var lang og spennende – med sjeldne blomster og trivelig natur. Jeg ble vant til å ferdes på egenhånd, og ruslet gjerne rundt til andre naboer omkring Dulven også. Dette er en skikk som nesten er utdødd – og som jeg virkelig savner. Det hender fortsatt at jeg drar på spontane besøk – til glede ihvertfall for meg sjøl.

Skole – hjem

Det hadde sine fordeler å vokse opp på en skole. Vi hadde tilgang på diverse herligheter som andre unger ikke hadde sjansen til. Når foreldrene våre var borte en tur, nyttet vi sjansen til de spesielle aktivitetene. Vi laget kjemi- og fysikkforsøk på skolesalen med stor glød. Arne og Brage ledet an og produserte knallgass og vannstoff så gardinene blafra i smellene. Vi kjørte univers-maskinen og studerte månen og jordas vandring rundt sola – og vi trillet kvikk-sølv mens vi grøsset av spenning.

Som dessert, flyttet vi orgelet på skolesalen inn på finstua til vårt private – og så satte husorkesteret i gang med Arne på fela, og Brage og jeg på hvert vårt orgel.

Foreldrene mine

Pappa var en praktisk kar med godt håndlag og en god porsjon kunstneriske evner. Han stelte i fjøset, sørget for ved og nødvendige reparasjoner. Vinterkveldene ble ofte brukt til halvsåling og andre skoreparasjoner. Vi var ikke plaget med godterier. Var vi lystne på noe godt i lange vinterkvelder, hentet pappa opp kålrot fra kjelleren, som han skrapte til oss. Det var bare han som kunne det – så vi satt omkring og ventet på vår tur til en liten munnfull.

En fin hage fikk han etterhvert i stand, og dette var arbeid som han likte og satte pris på. Under krigen dyrket han tobakks-

planter som han tørket oppå kvisten. Men i tillegg til dette hadde vi mye bær, frukt og grønnsaker. Blomster var han ekstra glad i, og prøvde seg stadig på nye slag.

Jeg tror at elevene lærte mye av læreren sin. Pappa hadde gode kunnskaper, og han hadde en rolig myndighet som holdt de fleste godt på plass.

Som kirkesanger var pappa ofte rundt i kretsen og «sang ut» når noen var død. Han skapte ro rundt seg og ledet høytidsstundene med stor verdighet. Gjennom hele livet var han opptatt av å skrive. Taler, prologer, dikt og sanger strømmet stadig fra hånden hans. Han var glad i å tegne, og illustrerte gjerne diktverkene sine. Han og vi var nok ikke så flinke til å ta vare på det han skrev, men en bygdesang for Tretten er vel kjent for mange.

Mamma var aktiv i foreningslivet både i Musdal og på Tretten. Hun var leder av

Sykepleieforeningen i mange år, og ellers var hun medlem av både Misjonsforeningen og Sanitetsforeningen. Glad i håndarbeid var hun også, og hadde som regel et broderi eller et strikketøy på gang. Vi hadde orgel i finstua vår på Dulven, og mamma kunne spille etter noter. Det ble nok ikke særlig tid til øving, så det ble helst å spille til julesangene og salmene når presten var på besøk. Hun brukte også fritiden sin til å lese bøker og tidsskrifter. Det var stor stas når «Urd» kom i posten. Hun kastet seg over kongestoff, moter og oppskrifter med stor glød. Men mest av alt var hun opptatt av å være lærer for 1.–3.klassingene i mange år.

Vårens høydepunkter

Våren var en fin tid, og hvert år var det like spennende hvor tidlig de første vårtegnene viste seg. Pappa hadde satt i sving et «pro-

Dulven 1930.

Agnes Haugen, f. Hong, pappa Ingvar, Ivar og Magni.

sjekt» allerede i 1923 som skulle gå nesten uten stopp til våren 1957. Klassene laget vårlister. Først var den store konkurransen om hvem som tegnet den fineste vårlista – og på den skulle alle de første vårsignalene føres på. Jeg tror elevene var like ivrige med på prosjektet i alle disse årene – og jeg har tatt vare på alle disse vårlistene.

17. mai var en festlig dag for oss musdølene. Alle elevene med sine familier kom tidlig på formiddagen ned på skolen sin. Der hilste pappa til alle de fremmøtte. Vi sang noen av nasjonalsangene og stilte opp i et flott tog som satte seg i gang nedover veien mot Tretten sentrum. Det var en festforestilling – med stivpynta barn, taktfaste hurrarop, sang – og salutt fra dristige musdøler langs ruta vår.

Vel nede på Tretten var toget fra Dulven et flott innslag der det marsjerte inn på stasjonen og dannet en vesentlig del av det store barnetoget.

Resten av dagen foregikk via Tretten kirke til Stavsplassen der vanlige aktiviteter gikk sin gang utover dagen.

Skoleåret på Dulven ble alltid avsluttet med 14 dager håndarbeid for jentene og sløyd for guttene. Da ble pultene skjøvet til side og høvelbenker og bord overtok plassen. Som den privilegerte ungen jeg var, så var jeg flue på veggen her også -før jeg egentlig hadde noen rettigheter. De ørsmå stingene på rutete stoff holdt jeg meg langt unna – men å pusle med høvel, kniv og sag på sløydsalen var skikkelig gøy.

Mot St. Hans kom tida for flytting av kyrne våre, De skulle til fjells – dvs. Djupslia sammen med buskåpen til Johan Holmen. Pappa og kyrne gikk den lange veien helt inn til setra ved Neråsta i flere somrer. Men mot høst i -44 var ikke Dulvi å finne. Etter lang leting var det klart at hun hadde gått seg ned i ei myr – til stor sorg og savn for oss alle.

Glade sommerdager

Ellers var mine barndomssommer i etterkrigsåra varme, solrike og lykkelige i Musdal. Vi hadde en liten kulp i Musåa nedi Dalom der det gikk an å ta et par svømmetak – og der lærte jeg å bli en skikkelig fisk i vannet allerede i 4–5-årsalderen. Litt senere startet musdøler og baklivværing opp et storarbeid med badedam borti Hongsdalom langs veien mot baklia. Olga og Trygve Hølen drev, i tillegg til mange flere naboer, litt av en dugnad her. Det ble gravd ut en skikkelig dam, og en sidekanal til Musåa ble ledet inn. Stupebrett ble satt opp, og for en stakket stund boltret vi oss i det våte element. Det byggmakerne ikke helt hadde forutsett var at gjørma fortsatt var ganske tykk – og vannkvaliteten ble deretter. Men jeg lærte å stupe der – før jeg hadde lært å svømme. Jeg bare ropte til storebror at «nå kommer jeg» og da stod han klar og plukket meg opp. Men denne metoden brukte vi også nedpå Hovdevollene og dels i Bådstøtjernet. Ivar drev svømmekurs i Holmvika noen somrer – og drasset bygda rundt med sykkel fullastet med korkbelter, så vannaktiviteter ble vi glade i alle ungene.

En dag midt i sommerferien kom bokpakka med nye bøker til Dulven skoleboksamling i posten. Maken til festdag for oss alle! Så fryktelig mange bøker var det sikkert ikke, men jeg husker det som en dag da alle vi som var hjemme kastet oss over de nye bøkene med glupende appetitt. Jeg ga meg vanligvis ikke før alle bøkene var lest.

Hønene vandret fritt omkring på sommerstid. Dette ga oss muligheten til diverse eksperimenter. For det første tok brødrene mine vare på en liten kråkeunge som var falt ut av reiret sitt. Den ble etterhvert innlemmet i hønseflokk, og «Pelle kråkeunge» ble så tam som bare en kråke kunne

bli. Den satt ved siden av oss og kjørte på sykkel sammen med oss. Siden lærte vi oss å hypnotisere hønene. Særlig en av dem var lett å jobbe med. Hun lå strøken mens vi drev trolldomsfakter over hodet på den.

Arne var en kreativ fyr, og sammen med Brage «var de krutt». Sjøl lå jeg på hjul etter dem og deltok i mange spennende opplevelser. En gang skulle gutta lage grammofon, og til dette brukte de blant annet en gammel sykkeldynamo. Da grammofonen var ferdig for forsøk, manglet vi selvfølgelig grammofonplate. Jeg ble sendt på bygda for å låne. Det gikk bra, og grammofonen virket om enn med noe ustabil lyd. Men problemet var at denne platen ble spilt om og om igjen – helt til den fikk både skår og sprekk. Det siste jeg husker var at den ble brukt som diskos utover bakken. Og så jeg som hadde lånt den!

Flybygging var en annen av Arnes lidenskaper. Han bygget i balsa og kledde vingene med matpapir. Deretter bar det opp på loftet og i glideflukt utover fra takluka. Brage og jeg var spente tilskuere – og beundret den flotte fuglen som fløy nedover bakkene – men da det braste inni første og beste trekrone, grøsset vi like mye hver gang. Så var det å løpe nedover, redde stumpene og gå igang med reparasjonen. Selv ikke katta vår fikk helt slippe unna skøyerstrekenes våre. Arne sydde fallskjerm av en gammel paraply og slapp Haugtussa ut fra loftsvinduet. Heldigvis landet den nedi bakken – og katter har som kjent 9 liv – men jeg kan ikke huske at denne fallskjermen fungerte helt etter oppskriften.

Det hendte at sommerdagen ble spritet opp av store taterfølger som passerte opp eller nedover Musdal. Det kunne være flere hester med kjerrene fulle av kvinner, brune i huden og med hengende gull i alle varianter både her og der; masser av barn i

alle aldre og karfolka som ruslet ved siden og bak. De slo seg gjerne til bortved Offigstadhauggrinda, og så kom kara for å tigge høy til hestene, og kvinnene stilte plutselig midt inne på kjøkkengolvet med koffertene sine fulle av blonder, tråd, nåler, kammer og annet småtteri. Helt å stole på var de ikke, så mamma passet godt på – og fikk dem raskt ut igjen – men moro var det lell.

Skolehagenes tid

I min oppvekst hadde alle elevene skolehage i sommerhalvåret. I mai kom Tord Kvitrud, herredsagronomen, på besøk til stor-klassene for å lære elevene hvordan man skulle legge grunnlaget for en liten hage. Vi lærte å så og plante, og alle elevene fikk hver sin lille samling med frø og planter. Det var stor stas – og jeg kan ikke huske at noen saboterte eller sluntret unna. Hver sommer skulle så pappa en tur rundt til alle elevene og se på skolehagen og sprøyte mot krusesjuka og annen elendighet. Jeg syntes dette var koselige turer og fulgte gjerne med rundt i Musdal og Musdalsbaklia. Det kunne bli lange og slitsomme turer, men slik var det den tida. Få hadde bil, – og uveisomt var det også.

Hver høst når produktene vel var oppe av jorda, hadde skolen en kveld med utstilling og premiering av de beste resultatene. Jeg kjenner enda lukta av friske grønnsaker, kunstferdig dandert med blomster og grønne vekster. Å få 1. premie her var en pris som lå høyt – og familiene satset sterkt for å oppnå god omtale.

Offigstadhaugen og de nærmeste lekeområdene

Offigstadhaugen var en flott arena for friidrett, håndball og fotball i alle friminutt og på fritida. I tillegg hadde vi mange hemmelige jordbærsteder rundt stubber og steiner. Offigstadhaugen og Hovdehaugen

var et eldorado for oss ungene i nabolaget. Vi brente kvae, gravde opp sisselrot og spiste som lakris, plukket bær og bygde alt mellom himmel og jord. Sammen med ungene i Haugtun og Lagethon var det mange morsomme dager. Hytta som var bygd opp i fjellveggen på Hovdeberget, var nok opprinnelig en speiderhytte, og slett ikke lett tilgjengelig for hvem som helst, men du store min for et fint sted å leke på. Jeg var vel ikke alltid så morsom å ha på slep for brødrene mine – men jeg opplevde mye moro i miljøet som fulgte med dem.

Enkelte lørdagskvelder var det fest på Offigstadhaugen også – og jeg fikk lov å være med en runde før det ble altfor sent på kvelden. Det var en ny og spennende verden som åpnet seg for ei lita «tøtte». Ungdom og eldre fra bygda og bygdene

omkring strømmet til. Musikken leiret seg i musikkpaviljongen og dansen gikk lystig til langt på natt. Det var selvfølgelig bittert å måtte bli med foreldrene hjem – og sovne til trekkspilltonene og haloien i det fjerne.

Neste morgen var vi ungene tidlig på'n og saumfor festplassen for diverse med samlerstatus. Sølvpapir fra sigarettpakker, flasker av ymse størrelser og kvaliteter – som det luktet mye rart av, en og annen mynt – helst borte ved inngangen eller ved salgsbodene. Alt var spennende og ble nøye gransket.

Hvordan var det egentlig å vokse opp på denne tida?

Gledene var mange og behovene for tilrettelagte aktiviteter var få i disse åra. Trengte

Bursdagsselskap 1948–49 på Dulven.

Bak fra v.: Jo Lagethon, Grete Holen, Ragnhild Stende Lagethon, Magnhild Musdalslien, Halvor Offigstad.

Foran fra v.: Gunhild Holen, Eli Stende Lagethon og artikkelforfatteren.

vi til foreningsdrift, slo vi oss sammen og stiftet en klubb. Sammen med Gunhild og Oddveig, mine nærmeste venninner i de første skoleåra, ble «Kattepatruljen» stiftet. Vi arrangerte ukentlige møter hos hverandre med håndarbeid, servering og protokoll – så lenge vi orket. Siden gikk vi inn for andre aktiviteter. Skolen var et naturlig samlingspunkt for alle som bodde i kretsen. Jeg hadde mange gode venner oppover i oppveksten, og mange som jeg fortsatt har kontakt med. Det er alltid stas når jeg kan møte opp i Musdal sanitetsforenings sommermøte og møte gode, gamle kjente – med de samme minner og samme bakgrunn.

I det hele tror jeg at mamma og pappa var lærerpar i Musdal på en tid da læreren både hadde et kall og status i sin lærergjering, og de representerte en kulturkilde i skolekretsen som de fleste satte pris på.

På samme måte hadde vi et godt sam-

hold i familien – et samhold vi fortsatt har stor glede av.

Videre skolegang

Etter folkeskolen på Dulven, begynte jeg som 14-åring på realskolen på Lillehammer høyere almenskole. Hver dag dro jeg til skolebussen på Tretten pr. rattkjelke, sykkel eller spark og derfra med bussen tur/retur Lillehammer. Jeg tror nok både melkebilsjåføren på Musdalsruta og jeg hadde samme respekt for å møtes på hålka i hårnålsvingene i vintermørke morgenstunder. Etter realskole og gymnas – i alt 6 år på Lillehammer, bestemte jeg meg for å følge i mine foreldres fotspor – og begynte på Kristiansand Lærerskole høsten 1960, på den første 3-årige forsøkslinje med heimkunnskap. Senere tok jeg særutdanning som lærer og veileder for blinde og svaksynte, og dette har siden vært mitt arbeidsfelt.

Emner av ulikt innhold

Cato Belsvik:

Fra arbeiderbevegelsen i Øyer og Tretten

*Dannelsen av Hunder og Tretten Arbeiderkvinnelag,
og kommunevalgene i 1945 og 1947*

Situasjonen i 1945

I 1945 var en rekke lag og foreninger i Øyer tilslutta Øyer Arbeiderparti. Et fellesnavn for disse lagene og foreningene var «avdelinger».

Blant disse avdelingene var Øyer Arbeiderpartiforening, dannet i 1932, Hunder Arbeiderlag, dannet i 1936 og Tretten Arbeiderlag som ble dannet i 1928. Forløperen for Tretten Arbeiderlag, eller Tretten Arbeiderpartis forening som laget også kaltes, hadde vært Tretten Arbeiderforening som var blitt dannet i 1918. I Øyer var det imidlertid ikke organisert noen egne kvinnelag tilslutta Arbeiderpartiet før 1945. Dette ønsket man å gjøre noe med.

I Det norske Arbeiderparti eksisterte det på denne tida retningslinjer for hvordan lover og virksomhet i kvinnelag som var tilslutta partiet skulle være. Disse lovene og retningslinjene ble administrert av kvinnesekretariatet i Det norske Arbeiderparti. Man ønsket altså på sentralt hold i partiet å bidra til organiseringen av lokale arbeiderkvinnelag. Og man var klar over hvilke muligheter dette ga for partiets politiske virksomhet.

Om ikke før, så var det i hvert fall nå i

1945, et ønske blant partimedlemmer i Øyer om å danne egne arbeiderkvinnelag som skulle være tilslutta Arbeiderpartiet.

Lagene dannes

Søndag den andre september var det samlet elleve kvinner på Skogstad hos Borg-hild og Osvald Løken, med det formål å danne et arbeiderkvinnelag i Sørbygda. På dette møtet ble det enstemmig vedtatt å danne et selvstendig arbeiderkvinnelag – det første i Øyer kommune. Det ble bestemt at laget skulle hete «Hunder Arbeiderkvinnelag».

Det er uvisst om dette ga inspirasjon til andre arbeiderkvinner i Øyer, men det er tydelig at også andre ønsket å danne et slikt lag.

På et medlemsmøte i Tretten Arbeiderlag i Bjørkholt den trettiende september samme år, meddelte nestformann Kristian Hagen at det var interesse for å danne en kvinnegruppe som ble tilmeldt partiet. Det ble vedtatt å avholde et medlemsmøte, hvor de interesserte kvinnene skulle møte.

Den andre november 1945 var det styremøte i Tretten Arbeiderlag. På dette møtet ble det blant annet drøfta å forsøke å danne

et arbeiderkvinnelag i bygda. Det ble vedtatt å innkalle arbeiderkvinnene til medlemsmøte i Tretten Arbeiderlag den ellefte november.

På dette møtet møtte en del kvinner som ønsket å være tilslutta partiet, inntil de fikk anledning til å danne egen kvinnegruppe. De framførte kvinnene ble pålagt å få med flere kvinner. Alle mannlige medlemmer skulle også arbeide for samme formål.

Den tredje mars 1946 var det klart for dannelsen av det andre arbeiderkvinnelaget i Øyer kommune. Denne dagen holdt atten interesserte kvinner møte på Bjørkholt, for å danne et arbeiderkvinnelag på Tretten. Betydningen av å ha et arbeiderkvinnelag i bygda ble framhevet, og alle var enige i at et lag måtte dannes. Laget fikk navnet «Tretten Arbeiderkvinnelag».

Det var altså stor organisatorisk og partipolitisk virksomhet i Øyer høsten 1945 og våren 1946. Det ble dannet to arbeiderkvinnelag, som skulle være tilslutta Øyer Arbeiderparti. I det følgende skal vi se litt nærmere på hvordan disse kvinnelagene var organisert, og hvilke oppgaver de hadde.

Hunder Arbeiderkvinnelag

På dannelsesmøtet for Hunder Arbeiderkvinnelag ble det vedtatt lover for laget i samsvar med retningslinjene for kvinnelag i Det norske Arbeiderpartis kvinnesekretariat. I disse lovene får vi nærmere kunnskap om hva som skulle være lagets formål og oppgaver, og om organisatorisk virksomhet og politisk tilknytning.

Disse lovene kan deles inn i tre grupper ut ifra deres innhold.

Den første gruppen kan vi kalle den organisatoriske. Den ga regler for lagets møtevirksomhet, og for styrets oppgaver og sammensetning.

Det var styrets oppgave å bestemme når og hvor ofte laget skulle holde møter. Års-

møtet skulle holdes i januar med fjorten dagers varsel. Da skulle årsberetning og regnskap refereres, og valg foretas. Endring av lagets lover kunne bare skje på årsmøtet.

Det ble også vedtatt lover for de enkelte styremedlemmenes virksomhet.

Formannen skulle lede styre- og lagsmøtene. Kassereren skulle inkassere kontingenten og føre regnskapene. Kontingenten ble satt til to kroner året. Sekretæren skulle føre protokoll over forhandlingene på styremøtene og lagsmøtene.

Det ble foretatt valg på styre. Borghild Løken ble valgt til formann, Kristine Ophus ble kasserer, og Ingeborg Løken ble sekretær. Til styremedlemmer ble valgt Sina Sagen og Astrid Høyby. Det ble også valgt tre varamenn; Magda Høglie, Signe Løken og Svanhild Hagebakken. Dertil ble det valgt to revisorer, Elfrida Sagen og Kirsten Løken med varamann Aasta Sletten.

Tretten Arbeiderkvinnelag

Før vi går videre og ser på den andre gruppen av lover som ble vedtatt på dannelsesmøtet for Hunder Arbeiderkvinnelag, skal vi se nærmere på noe av den første virksomheten til Tretten Arbeiderkvinnelag.

Også på dannelsesmøtet for Tretten Arbeiderkvinnelag ble det valgt et styre. Det fikk denne sammensetningen: Martha Klævahaugen ble formann, Anette Kristiansen ble sekretær, Alma Kråbøl ble kasserer, Kristine Strikkert ble nestformann og Lina Øverli ble styremedlem.

Varamenn til styret ble Borghild Olsen, Agnes Galtrud og Anna Hagen. Til revisorer for laget ble valgt Kristian Hagen og Aksel Rønning.

Det ble ikke vedtatt tilsvarende lover på dannelsesmøtet for Tretten Arbeiderkvinnelag som på dannelsesmøtet for Hunder Arbeiderkvinnelag i Sørbygda året før.

Martha Klævahaugen, f. Stensrud i 1905. Hun var fra Ringsaker og kom til Tretten som husholderske. I 1926 giftet hun seg med Johan Klævahaugen. Ved siden av sin husmorgjering var hun ekstrahjelp på gardene med bl.a. flatbrødbaking. Hun døde i 1986.

Det ble derimot på et styremøte den sjettemars 1947 beslutta å forelegge seks lover for et medlemsmøte i laget. Dette var organisatoriske lover for lagets møtevirkosomhet og for valg til styret.

På et medlemsmøte den samme dagen ble lovene enstemmig vedtatt. Disse lovene bestemte følgende: Medlemmene måtte stå i laget i tre måneder for å være valgbar til styret. Ingen kunne nekte å være med i styret uten gyldig grunn. Årsmøtet skulle holdes i januar, og det skulle være valg på alle styremedlemmene hvert år. Gjenvalg var tillatt, men styremedlemmene kunne nekte gjenvalg. Medlemsmøtene skulle normalt holdes første torsdag i måneden.

Medlemsutviklingen

Den andre gruppen av lover som ble vedtatt på dannelsesmøtet for Hunder Arbeiderkvinnelag, ga bestemmelser om det vi

kan kalle medlemspolitikk. Disse fordelte seg på to hovedoppgaver.

Det var for det første en viktig oppgave å verve nye medlemmer til laget. Dette skulle blant annet skje gjennom agitasjonsmøter og fester. Når det gjaldt denne virksomheten sto laget i direkte kontakt med kvinnesekretariatet i Det norske Arbeiderparti.

Medlemsantallet vokste ganske sterkt den første tida etter dannelsen. På det første møtet den tjuende september ble det tegnet tre nye medlemmer, og på et møte den tiende januar 1946 ble fire nye medlemmer innskrevet. Ved årsskiftet 1946–1947 var det tjuen medlemmer, altså nesten en fordobling i løpet av et drøyt år.

Medlemsutviklingen i Tretten Arbeiderkvinnelag må også sies å ha vært god. Atten kvinner hadde vært med på å danne laget i mars 1946. Ved årets slutt var antallet medlemmer øket til tjuetre, og ett år senere var det tjueni medlemmer i Tretten Arbeiderkvinnelag.

Den andre hovedoppgaven for Hunder Arbeiderkvinnelag når det gjaldt medlemspolitikken, var at man skulle «dyktiggjøre» medlemmene til deltakelse i parti- og kvinnearbeidet. Dette skulle skje gjennom foredrag, forelesninger og studiarbeid. Det var en viktig oppgave for laget å drøfte og diskutere spørsmål og saker som angikk kvinner.

Men det går også fram av lovene at kvinnelaget skulle delta i partiarbeidet. Laget skulle behandle og avgjøre saker som ble sendt fra herredspartiet, fylkespartiet eller krets partiets kvinnevalg, eller fra kvinnesekretariatet i Det norske Arbeiderparti. Laget skulle også uttale seg om, eller avgjøre saker som ble sendt fra herredspartiet. Dermed kommer vi inn på den tredje gruppen som man kan dele lovene for laget inn i; nemlig den som handler om politisk tilknytning og politisk arbeid.

Den politiske virksomheten

Denne gruppen fastslo at kvinnelaget var en del av bygdas arbeiderparti. Det var i praksis blant annet ordnet slik, at laget hadde en representant i Øyer Arbeiderpartis representantskap. Hunder Arbeiderkvinnelag skulle altså være politisk aktivt, og laget skulle være en del av arbeiderbevegelsen i Øyer og Norge. Laget skulle være knytta opp mot den politiske virksomheten i bygda, og være en del av denne. Men arbeiderkvinnene skulle mobiliseres for Arbeiderpartiet, og ikke Radikale Folkeparti.

At den partipolitiske tilknytningen var viktig går også fram av referatet fra dannelsesmøtet på Skogstad. Det heter der at dannelsen av laget skjedde etter forarbeid av en del interesserte partifeller. Den politiske betydningen ser vi også ved at for-

mannen i Øyer Arbeiderparti, Elias Gjørva, var delaktig i dannelsen av laget. Det var blant annet han som ledet dannelsesmøtet. Elias Gjørva ledet også et felles møte for Sørbygdas Arbeiderlag og Hunder Arbeiderkvinnelag i oktober samme år. Her rettet han en appell til møtedeltakerne om godt frammøte på valgdagen.

Selv om det ikke ble vedtatt tilsvarende lover om partipolitisk tilknytning og aktivt politisk arbeide på dannelsesmøtet for Tretten Arbeiderkvinnelag, er det klart at disse nevnte politiske forhold spilte en like viktig rolle også for dette arbeiderkvinnelaget. Det går fram i referatet fra dannelsesmøtet på Bjørkholt. Formannen i Øyer Arbeiderparti, som nå var Kristian Hagen, hadde arbeidet en tid med forberedelser til dannelsen av dette laget. Kristian Hagen var også møteleder på Bjørkholt denne

Bjørkholt.

Martha Barsten ble født i Oslo i 1904, men var senere bosatt i Romsdal og på Otta. I 1927 giftet hun seg med Einar Holland. I årene 1940–1947 bodde familien på Hunder, hvor Einar var stasjonsmester. I 1947 kjøpte de en liten gard i Romsdal, hvor Martha Holland bor i dag.

dagen i mars. På et medlemsmøte på Bjørkholt den fjerde april 1946 ble det vedtatt at Tretten Arbeiderkvinnelag skulle tilsluttes Øyer Arbeiderparti.

Kommunevalgene i 1945 og 1947

Arbeiderkvinnelagenes partipolitiske betydning går blant annet fram av noe formannen i Øyer Arbeiderparti, Kristian Hagen, sa i sin appell til Tretten Arbeiderkvinnelags medlemmer på dannelsesmøtet på Bjørkholt. Han appellerte da til lagets medlemmer om å gå aktivt inn for Arbeiderbevegelsen, slik at Arbeiderpartiet ved kommunevalget i 1947 kunne få flertall.

Arbeiderkvinnelagene på Hunder og

Tretten skulle altså delta aktivt i partipolitisk virksomhet for Arbeiderpartiet. Hvilken betydning fikk dette arbeidet for kommunevalgene i Øyer i 1945 og 1947?

På et felles møte med Hunder Arbeiderkvinnelag og Sørbygdas Arbeiderlag i oktober 1945, ble det valgt en valgkomité med to medlemmer fra hvert av de to lagene. Valgkomitéen la på det samme møtet fram forslag til kandidater til kommunelisten. På denne lista var det flere medlemmer fra Hunder Arbeiderkvinnelag.

Arbeiderpartiet fikk ved kommunevalget i Øyer i 1945 valgt inn fem representanter til kommunestyret fra hovedsoknet. Før valget hadde de bare hatt fire representanter i kommunestyret fra denne delen av Øyer kommune. En av de fem representantene som ble valgt inn var Martha Holland fra Hunder Arbeiderkvinnelag. Fra Tretten sokn fikk Arbeiderpartiet fem representanter ved valget i 1945. Det var det samme antallet som de hadde før valget.

Ved kommunevalget i 1947 beholdt Arbeiderpartiet sine fem representanter i Øyer hovedsokn. Men fra Tretten fikk Arbeiderpartiet nå valgt inn seks representanter til kommunestyret. På et medlemsmøte i Tretten Arbeiderkvinnelag i begynnelsen av september 1947, hadde det blitt valgt tre kandidater fra kvinnelaget til kommunevalglista. Alma Rybakken fra Tretten Arbeiderkvinnelag ble valgt inn i kommunestyret, og formannen i laget, Ragna Elvestad, ble varamann. Det var første gang i Trettens historie at det var blitt valgt inn en arbeiderkvinne i herredsstyret.

Øyer Arbeiderparti hadde hatt et ønske om å få flertall ved kommunevalgene i 1945 og 1947. Dette lyktes imidlertid ikke. I 1945 fikk Øyer Arbeiderparti ti representanter i kommunestyret, men Bondepartiet og Radikale Folkeparti fikk til sammen fjorten representanter. I 1947 fikk Arbeiderpartiet

Alma Petronelle Rybakken, f. Hagen på Tretten i 1898. Hun giftet seg med Theodor Rybakken som var telegrafist ved jernbanen, og de bodde på Bergens-kanten. Hun ble enke etter ett års ekteskap og flyttet da tilbake til Tretten der hun stelte for faren, og hun hjalp til i selskaper og ved større husarbeid. Hun døde i 1977.

elleve representanter, mot tretten representanter til sammen for de andre partiene.

Arbeiderpartiet hadde likevel en framgang ved disse valgene. I 1945 fikk de en representant mer enn de hadde før valget, og i 1947 vant de ytterligere en representant. Og arbeiderkvinnelagene i Øyer må sies å ha vært delaktige i denne framgangen. Vi vet ikke om innsatsen til arbeiderkvinnelagene var avgjørende, men den var i hvert fall med på å bidra til de gode valgresultatene for Arbeiderpartiet.

Ved valget i 1945 vant Arbeiderpartiet en representant fra hovedsoknet, og i 1947 en representant fra Tretten sokn. Denne framgangen skjedde altså etter at arbeiderkvinnelagene hadde blitt dannet i henholdsvis Sørbygda/Hunder og på Tretten.

Nedenfor følger en tabell som viser det antall representanter de forskjellige partiene fikk ved kommunevalgene i Øyer i 1945 og 1947. Tabellen illustrerer også hvor mange representanter Arbeiderpartiet manglet for å få flertall i kommunestyret. Tallet i parentes viser hvor mange representanter partiene fikk ved forrige valg.

	1945			1947		
	Arbeiderpartiet	Bondepartiet	Radikale Folkeparti	Arbeiderpartiet	Bondepartiet	Radikale Folkeparti
Øyer	5 (4)	4 (5)	3 (3)	5 (5)	5 (4)	2 (3)
Tretten	5 (5)	5 (6)	2 (1)	6 (5)	5 (5)	1 (2)
Til sammen	10 (9)	9 (11)	5 (4)	11 (10)	10 (9)	3 (5)

Som tidligere nevnt eksisterte det på denne tida formelle retningslinjer for organisering og virksomhet for arbeiderkvinnelaga i Det norske Arbeiderpartis kvinnesekretariat. Det betyr at det eksisterte et visst «kraftsenter» for denne virksomheten. Arbeiderpartiets lokallag, slik som Øyer Arbeiderparti, fikk på denne måten drahjelp og veiledning fra sentralt hold i sitt partipolitiske arbeide for å organisere og aktivisere arbeiderkvinnene i kommunen til arbeide for partiet.

Men den interessen og innsatsen som ble vist blant arbeiderkvinner og partimedlemmer i Øyer var minst like viktig. Og arbeiderkvinnelagene var med på å bidra til Arbeiderpartiets framgang i Øyer ved kommunevalgene i 1945 og 1947.

Styret i Hunder Arbeiderkvinnelag.

*Foran fra venstre: Anna Nordby, Mary Trætengen og Ingeborg Løken.
Bak fra venstre: Elsa Larsen, Elfrida Sagen og Aslaug Løken.
Bildet er frå 20-årsjubileet i 1965.*

Ola T. Rybakken:

Glotten i baklia, og folket som budde der

Eit småbruk i Baklia i Øyer heiter Glotten – eller Evenrud. Namnet Glotten har vore mest brukt, både i skrift og tale – eit originalt og godt namn. Evenrud har vore meir eit papirnamn, men og eit minne om han Even, han som rydda plassen – Even sin rudning.

I førre hundreåret vart det mange små heimar på vestsida av elva. Dei aller fleste er borte for lenge sidan. Glotten var så langt frå den minste. Småbruket hadde ikkje berre jord, men både skog og seter. I folketeljinga for 1865 står det at Glotten hadde vinterfor til 4 kyr, 4 sauer og 4 geiter. Og om våren sådde dei ei tynne bygg og sette to tynner poteter.

Glotten i Øyer – bilde frå 1950-åra.

Litt om rudningsmannen, Even, og slekta hans

Even var fødd i Kramprudstugun i 1774. Foreldra hans heitte Torstein Bjørnson og Anne Pedersdotter. Bestefaren på farsida var den kjende kunsthandverkaren, akantusmeisteren, snikkaren og tømmermannen, Bjørn Bjørnson, frå Nordigard Olstad. Det var han som skar all den vakre og kraftfulle treskurden i kyrkjene både i Øyer og Tretten da dei vart bygde i 1720-åra.

Alt i ungdommen tok Even til å byggje sin eigen heim i Baklia, like sør for Vika. Her brøytt han seg «rydning i svarteste skog, plass til en stue og muld til en plog», som det heiter i songen. At han sette i gang akkurat der, meinte eg var fordi han var i slekt med folket i Viken. Men det synte seg at han hadde andre røter.

Kjærasten hans Even heitte Mari Pedersdotter. Ho vart fødd i Steinstugun i 1786. Det har vore fortalt at den tida han Even dreiv med nybrottsarbeid i Baklia, var ho Mari i teneste i Sørbygda. Derifrå kunne ho følge godt med i det arbeidet han Even dreiv på med på andre sida av elva. «Nå glotte det ti' hos 'om Even, au», sa ho Mari. Ho brukte nok dette ordet «glotte» både titt og ofte, og etter det fekk plassen namnet sitt – Glotten.

Mari og Even gifta seg i 1806. Dei fekk fem born, fire jenter og ein gut. Den første av borna, ei jente som heitte Anne, vart fødd i 1812 i Måkrudstugun. Det kan tyde på at dei enda ikkje hadde flytt til Glotten. Alle dei andre borna er fødde «ved Vigen» som det står i kyrkjeboka – altså i Glotten. Sonen Peder, som med tida kom til å ta over bruket, vart fødd i 1821. I daglegtalen heitte han Pær – «Pær Glotta». Eg hugsar bestemor mi nemnde han fleire gonger. Per var gift med Mari Torgersdotter Rybakken i 1854.

Per Glotten var smed – eit yrke han dreiv

trutt og jamnt attåt arbeidet på det vesle bruket. Mari og Per fekk tre born: Matea, Johanne og Even. Det var vanskeleg å finne livberging for alle i heimbygda den tida, så alle tre reiste ut. Johanne reiste først. Ho tok seg teneste i Kristiania i 1878, 20 år gammal. Seinare reiste ho til Amerika. Eit par år etterpå reiste han Even. Han også reiste først til Kristiania og deretter til Amerika, men kom aldri att. I gamle papir heiter det at «han udvandrede til Amerika i sit 18de aar, og man har intet hørt fra ham». Den siste som drog heimanfrå var Matea. Ho flytte til Gausdal i 1880, og vart gift der med Anton Finsveen. Så vidt eg veit budde dei på Staumshagen i Follebu.

Johanne tok over Glotten – og vart der

Den einaste av dei tre som kom attende til Øyer og Glotten, var Johanne. Som alt nemnt reiste ho til Amerika. Der vart ho gift med ein som heitte Johan Olsen Elton. Dei fekk ei dotter, Marie, men ekteskapet vart ikkje så bra, ser det ut til. Ektemannen vart borte utan å gje livsteikn frå seg – kanskje da eller seinare. Johanne og dottera sat att åleine, utan forsørgjar. Ho fann ingen annan utveg – dei måtte dra heimatt til gamlelandet, Øyer og Glotten. Der tok ho seinare over etter foreldra.

Frå 1890 og utover vart det liv og røre i Øyer. Jernbaneanlegget gjorde omvelte på så mangt. Det kom mange anleggsfolk til bygda. Dei måtte ha husvære, og sjølv sagt helst så nære arbeidsplassen som mogleg. I Baklia var det «slusk» på mest kvar einaste plass. Og det vart knyta nye band millom folk. Johanne Glotten – eller Elton som ho heitte da, vart kjent med ein av anleggsfolk. Halvard Veiseth heitte han og var frå Stjørdal. Dei vart så godt kjende at dei ville gå inn i «den hellige ektestand». Men det var ikkje så enkelt for Johanne. Ho var gift, men ektemannen var borte i Amerika,

og dei var ikkje lovleg skilde. Ho måtte søkje kongen om å få gifte seg på ny. Og det fekk ho. Med kongen sitt segl og kong Oscar 2. si underskrift, kunne Halvard og Johanne gifte seg i 1894. Ekteskapet vart barnlaust, men dei fekk leva saman i Glotten i bortimot 50 år.

Kokke på Aulestad

I 1920- og 30-åra var Johanne ofte innom heime på Rybakken. Ho og bestemor mi var syskenbarn og hadde samme namn. Eg var berre ein gutunge, men «små gryter har også øyrer». Eg lydde på det dei tala om. Sjølv om det meste har gått i gløymeboka, heng eitt og anna att ennå, slik som dette:

Ho Johanne hadde vore kokke på Aule-

stad ei tid. Om det var før eller etter ho var i Amerika, veit eg ikkje. Men det var medan Bjørnstjerne Bjørnson var på toppen av si makt som diktar og åndshovding. Det var mye arbeid som skulle gjerast på garden til kvar tid – ikkje minst på kjøkenet, og truleg mest når Bjørnson sjølv var heime. Da kom det ofte mye gjester til Aulestad. Mange kom langvegsfrå, og dei kunne gje seg til i dagevis. Ein gong hadde diktarhovdingen gløymt å melde frå om at det skulle komme gjester til gards. Tidleg om morgonen kom Bjørnson ned på kjøkenet for å gje beskjed. Han hadde ikkje hatt tid til å kle på seg, men kom i underbuksa. Da vart det fart i arbeidet, kan ein tenkje seg. Det måtte både slakting og baking til.

Glotten, Øyer, skjærtorsdag 1940.

Frå venstre: Ola, Lisbet, Johannes, Olga Rybakken, Johanne og Hallvard Veiseth.

(Foto: Jan Rybakken).

Og slikt var ikkje gjort i ei handvending. Den tida var det ikkje berre å hoppe inn i bilen og køyre til næraste matsenter.

Elles hadde Johanne mye godt å fortelja om Bjørnson. Han var godhjerta og vennleg, men kunne og bli eitrande sint – ofte berre for ein fillesak. Men det gjekk fort over. Langsint var han aldri.

Glott-slekta døyr ut - - -

Dotter til Johannne, Marie Elton, døydde tidleg på 1930-talet. Ho var ugift, og budde i Glotten så lenge ho levde. Johannne gjekk bort i krigsåra. Siste gongen eg såg henne, var da ho vart køyrt i sjukekorg frå Glotten på veg til sjukehuset der ho døydde ei tid etter. Ho vart omlag 85 år. Hallvard vart mye over 90 og levde dei siste åra på gamleheimen, som den tida var på Skog i Baklia.

* * *

I 1937 selde Johanne og Halvard småbruket til Kari og Kristian Furuseth. I 1963 døydde Kari. Dei hadde da budd i og drivi Glotten i meir enn 25 år. To år seinare

overlet Kristian bruket til ein slektning, presten Steinar Solbakken. Han og familien bruker nå Glotten som feriestad. Den dyrka jorda og skogen er nå unnaseld.

* * *

Ein sommardag står eg ved gjerdet nedunder Glotten. Akkurat her gjekk den eldgamle kjerrevegen gjennom Baklia. I 1950-åra kom ny-vegen og tok over ferdsla.

Det er ein vakker sommardag. Sankt-hans-blomar og prestekrager pyntar sommarenga på innsida av gjerdet. Men alt er stille. Ikkje så godt som eit lite fuglepip, eller blafring i lauvtree inne på Glott-jordet, kan høyrast. Det er lenge sidan nå at han Even braut opp den første åkerflekken der oppe i jordet, og det vart tømra hus og mura fjøs. Det er lenge sidan Mari sleit med i dei lange kvardagane, med dyra, og med mat og klede til mann og born. Det er lenge sidan det steig røyk opp frå smia hans Per, og ein kunne høyre kjappe slag mot ambolten. Tankane går om så mangt der eg står attmed gjerdet.

Det er stille i Glotten nå - - -

Ola T. Rybakken:

« – og så ein liten kaffetår »

«Bestefar skulle alltid ha så brennande heit kaffe. Men da bestemor vel hadde skjenkt opp, slo han kaffeen på skåla, blåste og bles for å få han såpass kjølna at han kunne drikkast. Eg forstod aldri meininga.» Det er mangt vaksne gjer som barn kan undrast over ...

Før i tida – og da meiner eg da eg var ein gutunge i 1920–30-åra, var det vanleg at folk kjøpte rå kaffe som dei brende sjølv. Det var minst to grunnar for å gjera det. Sjølv om all kaffe var dyr, så var likevel den rå kaffeen billigare enn den brende. Ein annan grunn var at rå kaffe kunne ein lagre lenge. Brend kaffe tapte mye av smaken etter nokre månader, sjølv om han var lagra i tett boks. Rå kaffe derimot, kunne halde seg i fleire år. Han vart til og med betre i smaken når han vart lagra ei tid.

Heimebrenning av kaffe

Når det skulle gå heilt rett føre seg, skulle ein først vaske og tørke dei rå kaffebønnene. Så hadde ein dei i ei jerngryte over svak varme til å begynne med. Med ei tresleiv e.l. måtte ein røre heile tida, slik at kaffeen vart jamn og ikkje for mye brend. Når det leid på litt, auka ein varmen, og rørte til det knitra i bønnene og den kjende kaffelukta kom fram. Var bønnene sprø når ein beit i dei, var kaffeen ferdig. Han skulle elles ta til å «sveitte». Hadde ein da i ei teskei med sukker, ville det gje ei vernande hinne omkring bønnene, og aromaen ville halde seg betre. Somme brukte også å ha i ei lita skei smør – med same verknad. Når ein var komme så langt, var det best å lyfte av gryta og setja ho utanfor huset – det ville elles ble mye røyk inne. Men ein måtte røre til kaffeen hadde kjølna. Riktig

brend kaffe skulle ha ein vakker, halvbrun farge.

Det fanns egne kaffebrennarar til bruk over peisvarmen. (Sjå illustrasjon). Der vrikka ein berre på skaftet frå side til side. Dette erstatta røringa. Det fanns også egne kaffebrennarar til bruk på vedkomfyr. Dei hadde «kinnesleiv» på lokket som ein kunne veive og få kaffebønnene i rotasjon under brenninga.

Kaffebrenner, kopperkjel, kaffekvern, kaffegnuer og ask med «knupp».

Kaffekverner av ymse slag

I dag har dei fleste gamle kaffekvernene tent ut. Nå står dei meire som pynteting – antikvitetar, men berre for nokre ti-år sidan var dei i dagleg bruk. Det var forresten ikkje berre kverner som vart brukte. Ein kunne også «gnu» sund kaffeen med ein kaffe-gnuar. Om dette var ei eldre type kaffekvern, skal vera usagt, men utforminga var enkel. Dei var laga av tre – ei slags tro, omlag 30 cm lange og 6–7 cm breie. Der kaffeen vart lagt nedi. Med ein rund valse, litt smalare enn troa og med handtak på kvar side – omlag som eit kjevle – «gnudde» ein sund kaffebønnene. Men som nemnt – dei fleste gammeldagse kaffegnuarar og kaffekverner er ikkje lenger i bruk. Dei vakumpakka plastposane med dato-stempla, finmale traktekaffe og grovmale kokekaffe har tatt over.

Kaffe-erstatningar og tilsettingar

Både under den første og andre verdskrigen var det liten kaffeimport. Kaffen – som så mangt anna – måtte rasjonerast. Men det kom kaffe-erstatningar på marknaden. Dei var også rasjonerte. Kaffe-erstatning har vore brukt tidlegare også, men ikkje fordi det var lite kaffe å få kjøpt. Nei, det var meir fordi det var lite pengar å kjøpe for. Kaffeen var kostbar. I dei harde 30-åra måtte mest alle klare seg med lite pengar. Det var ein dagleg kamp for å få endane til å møtast. Også kaffebønnene måtte det sparast på. Den tida kunne kaffe vera så mangt – frå ekte kaffe og nedover med meir eller mindre kaffesmak – til utan kaffesmak i det heile. Av og til kunne det setjast likskapsteikn mellom kaffesmak og pengebok. Tunn pengebok – «tunn» kaffe. Men mange husmødrer var flinke og fann måtar å dryge kaffeen på. Mange av desse vart tekne i bruk att under den siste krigen. Dei mest vanlege skal nemnast her:

Kornkaffe. Ein brende bygg, rug eller kveite. Bygg var nok det mest vanlege før i tida, men etter som det vart dyrka meir kveite oppover på våre trakter, tok den over som kaffe-erstatning. Kornet vart rista eller brend på same måten som vanleg kaffe. Tilslutt sette ein til litt mørk sirup eller sukker og let det kjølna. Kornkaffe vart lagra i tett boks.

Løvetannrot. Rota vart reinska, vaska og skoren opp, og elles vart ho stelt som kornkaffen.

«Knupp»-kaffe. Ein laga ein stiv, ugjæra deig av rug- eller byggmjøl, trilla ut lange, tunne strimlar som ein skar opp i små bitar – omlag 1 1/2 cm lange. Så vart desse bitane steikte og rista på takke. Etterpå vart dei tørka før dei vart lagra i pose eller boks. Til slutt vart dei malne og brukte som kaffe. Eg kan hugse at bestemor steikte knupp på midten av 30-åra. Og eg har enda nokre knuppar som vart funne i ein boks, snart 60 år gamle. Men dei skal det ikkje kokast kaffe på.

Sikori. Sikori vart nok mye brukt før i tida. I «Matvisa» som er ei folkevis, heiter det:

*Om måndagsmorgon
er det nå kaffikoppen svart,
hei sjung falleri, hei fallerallera,
og den er nå kokt på ein sikoriknart,
hei sjung falleri, fallera.*

Sikori vart dyrka på god hagejord, og det var rota ein brukte. Ho vart skoren opp i 5 cm lange strimlar og tørka i omnen. Når desse strimlane skulle brukast, vart dei brende eller rista som vanleg kaffe. Sikorien vart mye brukt som tilsetting til kjøpkaffe, men ein kunne også bruke berre sikori. Sikori-«kaffen» hadde fin farge, men nokså beisk smak.

Eikenøtter. Eikenøtter har også vore brukt til kaffe-erstatning, men sjølvsagt helst på dei kantar av landet der eika er eit naturleg treslag. Ein tok av skalet og rista kjernene i turr gryte på same måten som ved kaffe-brenning. Dei vart malne og kokte som vanleg kaffe, men med stuttare koketid.

Grutvæte og klåringsskinn. Desse orda har truleg alt fått plass i glømmeboka. Grutvæte og klåringsskinn har ingenting med kaffekoking i dag å gjera. Men i gamle dagar var dei kjende nok. I tillegg til sjølve kaffekjelen var det vanleg å ha ein grutkjel. Han hadde ofte plass bakerst på komfyren eller like attmed omnen. Der vart gruten tømt etter å ha gjort nytte for seg. Gruten hadde nok alt vore med på både ei og to «attpåkokingar». Når det vart samla mye grut på kjelen, vart reint vatn fylt på og

gruten «kokt ut». Grutvæta vart brukt neste gong ein kaffekok var på gang. Den siste resten av kaffesmak var tynt ut, og nokre kaffebønner spara. Ordtaket «alle munar dreg» hadde meining den tida.

Klåringsskinn vart brukt til å klårne grumsete kaffe. Klåringsskinn var fiske-skinn, truleg av oppbløytt turrfisk. Fiske-skinnet vart klypt opp i små bitar, firkantar på 1–1 1/2 cm, tredd på ein hyssing og hengt til tørk ved peisen eller omnen. Ein eller to slike fiskeskinnbitar vart sleppte på kjelen etter at kaffen var ferdigkokt. Det gjorde underverk – kaffen vart klår. «Klår som måneskin» var det ofte sagt om «tunn» kaffe.

Kjelder:

«Gøyming og konservering av matvaror»,
Landbruksdepartementets småskrift nr. 48 1938
og etter eige minne.

Verdsleg bruk av korsteiknet før i tida

I fjor vart 1000-årsminnet om innføringa av kristendomen feira her i landet. Gjennom alle desse hundreåra har korset støtt vore det sentrale symbolet i alle kyrkjelege handlingar. Korsmerket har følgd menneska gjennom heile livet – frå vogge til grav, i glede og sorg. Sjølv sagt hadde korset sin plass i gudshuset og like eins på kyrkjegarden, men ikkje berre der.

Ser vi litt attover i tida – eitt hundreår eller to – vil vi sjå at korsteiknet vart mye brukt i verdsleg samanheng – altså utanom kyrkja. Mellom anna vart kors ofte skore inn i trekoppar og anna ambod som hadde med mat å gjera. På gamle stabbur eller låver kan ein av og til finne korsteiknet skore eller rissa inn, på dører eller tømmerveggar.

Å teikne seg sjølv med korsteikn, er framleis mye brukt i katolsk kristenliv, også av lekfolk. Kan den verdslege bruken av korsteiknet, som her i landet har halde seg langt opp mot vår tid, vera ein arv like frå den katolske tida og overlevd fleire hundreår med luthersk kristendom?

Korset som vern over grøde og avdrått

Kornet var sjølv Gudslånet. Både såing og hausting var sett på som heilage handlingar. Det var alvor og andakt da bonden strauk av seg luva, tok såen i handa og gjekk ut på åkeren. Der strødde han ut «sitt signande sæde, og jamnt det fall i den eimande jord, han sukka til Gud om signing og gror –,» skriv Anders Hovden i ein av songane sine.

Kornet var dyrebart. Ikkje eit aks måtte liggje att på åkeren, om det var dårleg avling. Kornet vart lagra på stabbur, i større eller mindre trekister – kornbøler. Både korn- og mjølbølene var solide, med lokk –

enkelte også med lås. Frå tryskegolvet vart kornet bore inn og lagra i mjølbøla på stabburet – om det ikkje fyrst måtte innom «trystua» for tørking. Frå kornbøla gjekk turen til mølla eller «kveinna», som det heitte på bygdemålet. Attende på stabburet vart skinnhitene med mjølet tømt i mjølbøla. På bølelokket kunne eit kors vera skore inn, ofte saman med førebokstavane til eigaren eller med årstal. Korsmerket var ikkje set der utan meining, får ein tru. Men var det set der som ei signing over gudslånet? Eller var det meir som eit vern mot vonde makter? Eller både – og?

Bestemor mi, Johanne, fortalde at ho som liten jentunge, hadde lært av mor si å hente grautmjøl på stabburet. Etter å ha aust opp det mjølet ein trongde, var det skikk å jamne overflata pent ut med mjølskolven. Etterpå vart det teikna eit kors i mjølet med eine hjørnet på skolven. På den måten vart det verna mot vonde makter, fortalde bestemor. Ho hadde eit lite smil om munnen da ho sa det.

Det var ikkje berre kornet som var verdfullt og gudslånt. Det var også alle husdyra og avdråtten frå dei. Reidskap og anna ambod som hadde med mjølk å gjera, fekk korsmerke skore inn, for eksempel mjølkesilar, ostekister, trakter og koppar og kar av tre. Eg hugsar at den kvite geitosten mor tok fram til jul, hadde eit fint opphøgd kors

midt på. Ostekista som hadde vore brukt, var frå tidleg på 1800-talet. Gamle smørformer kunne også ha korsmerke. «Når dei hadde kinna og stelt smøret, sette dei eit kors på det, så ikkje noko vondt fekk setja seg fast,» heiter det i eit folkeminne.

Korsteikn også brukt under slakting

Ein mann frå Sunnmøre fortalde meg nyss, at han godt kunne hugse at far hans under slakting, skar eit kors i hjertet han tok ut av slaktet. Om liknande tradisjonar fortel noen lausrivne sitat etter folkeminne frå Oppland. Ein mann frå Valdres fortalde:

– Dei gamle slaktarane skar alltid eit kors i levra på den sida der galleblæra ikkje var. Når ein har lagt slaktedyret over

ende, gjorde han eit kors med knivbaken over strupen, der han skulle stikke dyret. Så sa han: «I Jesu namn!»

– Om ein annan slaktar vart det fortald omlag det same, men han nemnde ikkje korsteiknet. Med det same han lyfta øksa og skulle slå til dyret, sa han alltid «I Jesu namn».

– Til sist eit eksempel på sauslakting. «Når me skulle slakte sauer, tok slaktaren ei trestikke og gjorde eit korsteikn over strupen på dyret før avlving. Etterpå vart stikka kasta på varmen.»

Om liknande slakteritual har vore brukte her i Øyer, har eg ikkje kjennskap til, men det er ikkje utenkjeleg.

Nå var det ikkje berre under slakting at

Korsteiknet i tru og overtru.

det vart gjort korsteikn over dyr. Dei hadde så mange rare gjerder dei gamle, heiter det i ei nedskrivning frå Nordre Land. «Når mor skulle klyppe sauene for å få ull til joleveften, klyppte ho eit kors ut i veret framfor hovudet på sauene. Og før kua kalva, korsa ho Berte henne med tjyru både over ryggen og på juret – mellom pattane. Når så kalvinga var over, var det same gjerda. Ho Berte kom att med tjyrukoppen og gjorde korsmerke med stikka på dei same stader på kua.»

«Kors og kors» er eit kjent uttrykk frå dei gamle eventyra. Korset var med i kvar dag som i helg. «Jule-eftan skulle det finast tjyrukors over alle uthusdører. I fjøset strauk dei kors med tjyru over bolkestokken.» Men det kan sjå ut som at enkelte ikkje hadde sterk nok tru på tjyrukorset. Dei sette stål over alle dører der det var levande dyr innafor.

Gammal vane er vond å vende, veit ein.

Men kristenkorset fekk sin plass også i dagleglivet. I slitet for føda og kampen mot alle makter, vart korset til trøyst og hjelp.

Mellom mange av dei gamle bumerka kan ein finne kors i ulike former – frå det vanlege korset, gresk eller latinsk, til diagonalt kors (Andreas-korset), dobbelt kors og svastika (hakekors). Alle desse kan ein finne blant bumerka frå Øyer. (Sjå Bygdabok for Øyer 4. bandet s. 199–209)

Hadde verdsleg bruk av korsteikn med tru eller overtru å gjera? Kanskje bae delar. Kvar går grensa? Ein spøkefugl skal ha sagt det slik: Tru er det eg sjølv trur på, overtru er det andre trur på. Men Sigrid Undset sa det slik: «Ti sæd og skikk forandres meget, alt som tiderne lider og menneskenes tro forandres og de tenker anderledes om mange ting. Men menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dage.»

Historielaget har nå desse bøkene og hefta å selja:

« I gamle fotefar»	1988:	kr	40,-
« « - « -	1989:	«	40,-
« « - « -	1990:	«	60,-
« « - « -	1991:	«	75,-
« « - « -	1992:	«	75,-
« « - « -	1993:	«	75,-
« « - « -	1994:	«	90,-
« « - « -	1995:	«	90,-
« « - « -	1996:	«	100,-

i alt kr 645,- TILBOD: kr 415,-

Kyrkjebøker for Øyer og Tretten

Kirkebok nr 1-2 (1671-1784) kr 150,-
båe sokna

- « - «	3	(1785-1823)	«	300,-	«	«
- « - «	4	(1824-1841)	«	300,-	«	«
- « - «	5	(1842-1857)	«	300,-	«	«
- « - «	6	(1858-1874)	«	240,-	«	«
- « - «	7	(1875-1877)	«	70,-	«	«
- « - «	8	(1878-1893)	«	120,-	Øyer sokn	
- « - «	9	(1878-1893)	«	120,-	Tretten sokn	

i alt kr 1.600,- TILBOD: kr 1.250,-

Dersom det blir trykt nytt opplag av bok nr. 9, vil ho bli innbunden og får derfor ein høgare pris. Tilbudsprisen må da også bli litt høgare.

«Og ingen kom att»
(Om nedlagte heimer i Øyer og Tretten)
kr 120,-

Odd Bjerke:Tretten –
afstigning paa høire Side
(Jernbanejubileet i 1994) « 120,-

Tor Ile: Bygdasong for Øyer
(ill. av Ola T. Rybakken) « 60,-

Desse bøkene og hefta får du kjøpt her:
Sparebanken NOR, avd. Tretten
Øyer Handelslag
Lars Holmen, Prestegardsvegen 7, 2636 Øyer
tlf: 612 78 329. Han kan også sende.

